

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Aneta Kostková

Československá cesta ke komunistickému
převratu

The Czechoslovak Way to the Communist
coup

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. Vratislav Doubek, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum: 24. 11. 2022

Aneta Kostková

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce prof. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za rady a doporučení, které provázely celou mou tvorbu diplomové práce.

Abstrakt

NÁZEV: Československá cesta ke komunistickému převratu

AUTOR: Aneta Kostková

KATEDRA: Ústav politologie

VEDOUcí PRÁCE: prof. Vratislav Doubek, Ph.D.

Diplomová práce Československá cesta ke komunistickému převratu se zaměří na zhodnocení příčin a parametrů silného postavení komunistické strany v politickém vývoji třetí republiky v letech 1945-1948 s ohledem na její vazby na Sovětský svaz. Na základě vyhodnocení materiálů exilových politických center v Londýně a Moskvě posoudím další postup komunistů v kontextu klíčových událostí let 1945-1948, a to především událostí s bezprostřední vazbou na tehdejšího východního spojence, jakými bylo odstoupení Podkarpatské Rusi, podpisy mezinárodních dohod se SSSR či prosazení modelu plánovaného hospodářství (ustavení „dvouletky“). Základním úkolem bude nejen posouzení podílu komunistických politiků na procesu sovětizace čs. politiky a způsobu jakým bylo prezentováno před veřejností, ale rovněž míra závislosti vzestupu KSČ na podpoře z Moskvy.

Klíčová slova: Moskevský exil, Londýnský exil, KSČ, tranzice

Abstract

TITLE: The Czechoslovak Way to the Communist coup

AUTHOR: Aneta Kostková

DEPARTMENT: Institute of Political Science

SUPERVISOR: prof. Vratislav Doubek, Ph. D.

The diploma thesis The Czechoslovak Way to the Communist coup will be focused on the evaluation of the causes and parameters of the strong position of the Communist Party in the political development of the Third Republic during the years 1945-1948 with regard to its ties to the Soviet Union. Based on the evaluation of materials from exiled political centers in London and Moscow, I will assess the progress of the Communists in the context of key events of 1945-1948, especially events with a direct link to the then Eastern Ally, such as the resignation of Carpathian Ruthenia, signing international agreements planned economy (establishment of a "biennial"). The basic task will be not only to assess the role of communist politicians in the process of Sovietization of Czechoslovakia. Policy and the way it was presented to the public, but also the degree of dependence of the rise of the Communist Party on support from Moscow.

Key words: Moscow exile, London exile, Communist Party, transition

Obsah

Úvod	1
1. Orientace na Sovětský svaz	2
1.1. Cesta k československo-sovětské smlouvě o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci	4
1.2. Podpis československo-sovětské smlouvy	9
1.3. Problematické partnerství	14
1.4. Shrnutí	23
2. Třetí republika	25
2.1. Košický vládní program	26
2.2. Československé volby roku 1946	32
2.3. Shrnutí	32
3. Hospodářské proměny Československa v letech 1946-1947	33
3.1. Hospodářská reforma roku 1946	34
3.2. Marshallův plán – Československo mezi Východem a Západem	35
3.3. Shrnutí	39
4. Únorový převrat roku 1948	41
5. Analýza klíčových momentů československo-sovětských vztahů v průběhu let 1943-1947 ..	44
Závěr	46
Seznam použitých zdrojů	50
Seznam příloh	52

Úvod

Tématem Československá cesta ke komunismu jsem se rozhodla zabývat z toho důvodu, že je silný námět, který je stále živý možná nyní více než kdykoli předtím. Současná česká politická scéna se, dle mého názoru, snaží vypořádat s komunistickou minulostí a definitivně se od ní odpoutat. Tak samotně je komunistická minulost živě diskutovaným tématem i v české společnosti. Bylo by dobré připomenout si klíčové události, které následně vedly k téměř půl století trvající totalitě. Publikací a monografií na toto téma vzniklo nespočet, přesto je to natolik silný námět, který je třeba si připomínat a neustále se k němu vracet a hledat nové aspekty.

Cílem práce je seznámit širokou veřejnost s historickými událostmi, které českou společností a českou politickou scénou stále rezonují. Na vytyčené historické období bych se chtěla podívat optikou otázky, zda československá cesta ke komunismu byla československá a zda byl pád demokracie a přechod k totalitě výsledkem selhání Benešovy politiky.

Práce bude členěna na kapitoly a podkapitoly. První kapitola shrnuje zásadní události roku 1939 a dále sleduje utváření pro-sovětské zahraniční politiky československé exilové vlády. Reflektovány jsou zde bilaterální československo-sovětské smlouvy – československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Sovětským svazem a Československem a sovětsko-československá dohoda o administraci na osvobozeném československém území z 8. května roku 1944.

Druhá kapitola je věnována období Třetí republiky. Jelikož je to téma tak široké, že by ho bylo možno zpracovat jako samostatnou diplomovou práci, zaměřím se na, z mého úhlu pohledu, stěžejní události tohoto období, a to sice přijetí Košického vládního programu a československé volby v roce 1946.

Třetí kapitola reflektuje problematiku československé hospodářství. Řešenými tématy bude dvouletý plán hospodářské obnovy a československém dilematu, zda přijmout či odmítnout Marshallův plán. Čtvrtá kapitola se věnuje samotnému převratu roku 1948.

Čtvrtá kapitola bude zaměřena na samotný únorový komunistický převrat. V rámci této kapitoly budou reflektovány dobové narativy a jakým způsobem převrat proběhl.

Pátá kapitola přináší celkovou hloubkovou analýzu dosavadní zkoumané problematiky.

V závěru posléze zrekapituluji veškeré poznatky, ke kterým jsem v rámci svého bádání dospěla. Budu reflektovat postupnou proměnu z demokracie ke komunismu a zodpovím otázky, které byly dány na počátku práce a které práci provázely.

V diplomové práci bude užita historická přímá induktivní metoda, která je charakteristická shromažďováním faktů a následným zobecňováním. V práci budu postupovat chronologicky.¹ Bude užito odborné literatury v kombinaci s dobovými memoáry a elektronickými zdroji, obohacené vlastním názorem.

1. Orientace na Sovětský svaz

15. března roku 1939 znamenal konec existence zbytkového Československa v důsledku německé okupace Čech a Moravy. Tento čin znamenal taktéž konec pomnichovského trápení i zbytkových státotvorných snah a zhroucení prvorepublikové demokracie.

Svým způsobem se dosavadní poměrně složitá situace značnou měrou zjednodušila – demokracie s více než dvacetiletou tradicí se změnila v režim útlaku, v němž se měl odehrávat zásadní boj o přežití.

Z tohoto důvodu propukla vlna emigrace před nacistickým režimem do zahraničí. Kromě jedinců snažících si zachránit život za hranice státu putovali i lidé politické a vlastenecké orientace, kteří se chtěli aktivně podílet v rámci rodícího se zahraničního odboje. Ony odbojové proudy mířily dvojím směrem – jednak na Západ, kde se cílovou destinací stala Francie a Velká Británie, a druhá část tábora úzce navázaná na komunistickou stranu mířila na východ do Moskvy.²

Prohloubení orientace na Východ a Sovětský svaz lze připsat na účet traumatu a zklamání z Mnichova. Západní mocnosti v očích Edvarda Beneše Československo zklamaly a nechaly ho na pospas Německu. Svědčí o tom výpovědi v jeho memoárech. První známku značného

---

¹ Hroch, Miroslav, Jurij Křížek, and Matuš Kučera. Úvod do studia dějepisu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985., str.201 - 204

² Brod, Toman. Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948: československá cesta do sovětského područí. Praha: Academia, 2002., str. 13

rozhořčení a zklamání lze nalézt v Benešových Pamětech, kdy tehdy v reakci na 15. březen roku 1939 píše: „(...) *My jsme tehdy – přes nespravedlnost na nás skoro celým světem spáchanou – svou čest a svá práva a nároky mravně neporušené zachovali! My jsme celý svět včas úředně a co nejdůrazněji varovali a dvakrát své válečné síly na svou obranu mobilisovali! Zůstali jsme bohužel, zcela opuštěni a v rukou tehdejšího sveřepého nepřítele totálně izolováni.*“³

Druhý citát potvrzuje přetrvávající zklamání ze selhání západních demokracií, zároveň již zde odhaluje Benešův pevný úmysl orientace na Sovětský svaz a obhajobu tohoto rozhodnutí: „(...) *Tento boj mezi demokracií a fašismem vyvrcholil pro nás v r. 1938. Byli jsme tehdy, v naději, že se tím zachrání evropský mír, západoevropskou demokracií opuštěni a pak nacisty obsazeni. Jen Sovětský svaz nám zůstal tehdy věren. (...) Jaké to zadostiučinění naší politice, když nyní opět zde obnovujeme a podepisujeme svou spojeneckou smlouvu, která doopravdy zůstane jedním z hlavních pilířů nového vítězství a nové naší bezpečnosti.*“⁴

Taktéž by se dalo říci, že ke směřování na Východ byl Beneš donucen nevybíravým postojem Západních mocností, které stále žily Mnichovem a přesvědčením, že politika appeasementu má šanci na úspěch. Jestliže byl postoj západních demokracií rezervovaný a místy až nepřátelský, Sovětský svaz neměl problém se k Benešově zahraniční snaze postavit kladně. První zprávy o kladném postoji Moskvy obdržel Beneš ještě během svého pobytu ve Spojených státech amerických na jaře roku 1939.

V téže době do Francie na krátkou dobu přijel Zdeněk Fierlinger – československý vyslanec v Moskvě – se zprávou pro Beneše od Litvinova, který vyjádřil naději na budoucí spolupráci. Současně Fierlinger přinesl nabídku Bohumíra Šmerala a Zdeňka Nejedlého, kteří se oba etablovali v rámci Moskevského exilu, na spolupráci s tamějším exilem.

V rámci svého pobytu ve Spojených státech se Benešovi taktéž podařilo navázat osobní kontakt se sovětským vyslancem ve Washingtonu Konstantinem Umanským, který otevřeně zastával kladný postoj jak k Edvardu Benešovi, tak k Československu. Beneš byl pevně přesvědčen, že v případě propuknutí války by se Sovětský svaz přidal na stranu západních mocností. Již koncem srpna Beneš žádal po Fierlingerovi, aby si opatrně ověřil u sovětské vlády, zda by byla ochotna uznat československou vládu v exilu v případě, že by propukla válka.

---

³ Beneš, Edvard. Paměti. Dot. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1948, str. 96-97

⁴ Beneš, Edvard, and Hubert Ripka. Šest let exilu a druhé světové války: řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945., Praha: Orbis, 1946, str. 224

V druhé polovině července roku 1939 se naděje upíraly k dohodě mezi Anglií, Francií a Sovětským svazem, která by mohla garantovat určitou záštitu pro Československo. Tato naděje nepanovala pouze v zahraničním exilu, nýbrž si Západ a zejména Sovětský svaz získal své sympatie i v domácím odboji. Tyto naděje se záhy ukázaly být lichými, neboť Sovětský svaz zpočátku války spolupracoval s Němci.⁵

Přestože se situace zdála na první pohled nepříznivá i vzhledem k tomu, že Beneš přišel o garanta československých ambicí a cílů a zároveň se mu značně zúžilo diplomatické pole, přesto Beneš zachoval klid s nadějí, že co je nyní, zítra být nemusí.

1.1. Cesta k československo-sovětské smlouvě o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci

První zásadní krok směrem k orientaci na Východ byl učiněn v roce 1943. Cesta do Moskvy byla připravována souběžně s plánovanou cestou do Spojených států amerických, přičemž tato cesta měla předcházet cestě do Moskvy. Důvodem bylo alespoň částečně vyvrátit pochybnosti o Benešově přílišném prosovětském směřování z řad jeho kritiků. Zároveň chtěl Beneš také Roosevelta přesvědčit o klíčovém významu dobrých vztahů Sovětského svazu a Spojených států amerických na poválečnou stabilitu a obnovu Evropy.⁶

Již před svou cestou Beneš konzultoval se Zdeňkem Fierlingerem, jaké povahy by měla návštěva Moskvy být, čeho by se zde dalo dosáhnout. Zjišťoval u něj, jaká by vůbec měla být československá politika vůči Sovětskému svazu. Podle Fierlingerových pamětí si osobně Beneš přál, aby byly během návštěvy projednány zejména klíčové věci, týkající se příměří a budoucí československé spolupráce se Sovětským svazem. Fierlinger viděl přední československý zájem zejména na zachování dobrých vztahů mezi Anglií a Sovětským svazem a apeloval na Beneše, aby v tomto duchu jednal. Zároveň Benešovi jasně navrhl prohloubení spolupráce se Sověty prostřednictvím smlouvy:⁷ *„Souhlasím s presidentovým závěrem, že Sověty z důvodu již uvedených budou sotva asi chtít na papíře něco dojednat, dokud není válka skončena, ale musíme si sami postavit otázku, zda my si sami přejeme nějaké dohody s SSSR, zatím bez Polska. Předložit svazu v tomto směru návrh nemůže škodit, prozrazovalo by to jen naše dobré intence. Nevím ovšem, jak daleko chce president jít. Může*

---

⁵ Brod, Toman. Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948: československá cesta do sovětského područí. Praha: Academia, 2002., str. 16-18

⁶ Táborský, Eduard, Petr Valenta, and Jaroslav Valenta. Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha: Mladá fronta, 1993, str. 142-146

⁷ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 114-116

to být návrh obraného spolku, otevřený i jiným státům, zejména Polsku, a z toho by logicky plynula dohoda o vzájemné výměně vojenských misí, plán rychlých a spolehlivých dopravních spojů jako mezi státy sousedními, plán spolupráce našich průmyslů při rekonstrukci, při čemž otázka společného plánování může zůstat otevřená.“⁸

Z Benešových memoárů je patrné, že byl vůči Sovětskému svazu na počátku procesu budování východně orientované zahraniční politiky skeptický, přestože byl některými lidmi viněn z prosovětských sklonů: *„Proto chtěje pracovat za své cesty ve Spojených státech také o dalším vítězství nad Hitlerem, chtěl jsem mít především jasno o politice Sovětského svazu – válečné i poválečné – jak vůči velmocem, tak i vůči menším státům spojeneckým a jiným, zejména pak o jeho vztahu k válečnému a poválečnému Německu a přirozeně především k nám samým a i k našemu trvalému poměru jak k Východu, tak k Západu. Zdála se mi, že dojde-li ve všech těchto otázkách k plnému porozumění mezi námi a Sovětským svazem a budeme-li si navzájem naprosto důvěřovat, bude možno ukázat i ve Spojených státech na tento příklad jako na příklad.“⁹*

Jelikož Beneš měl určité vnitřní pochybnosti o politice Sovětského svazu hodlal je prokonzultovat se sovětským velvyslancem v Londýně Alexandrem Bogomolovem, jehož prostřednictvím požádal Beneš Moskvu v březnu roku 1943 o stanovisko ke klíčovým otázkám československé politiky. Zajímal se, zda je Moskva ochotna s Československem uzavřít smlouvu obdobnou anglo-sovětskému paktu ovšem přizpůsobenou československé realitě, a především zda je ochotna ve smlouvě garantovat nevměšování se do vnitřních záležitostí druhého státu (na tento závazek měl být ve smlouvě kladen obzvláštní důraz), jaké je sovětské stanovisko k budoucímu poválečnému Německu, odsouhlasil by poválečnou československo-polskou spolupráci a jak by se Sovětský svaz postavil k odsunu československých Němců.

Bogomolov dotazy přetlumočil a přinesl z Moskvy 23. dubna roku 1943 kladnou odpověď:¹⁰ *„Vláda sovětská, bude-li jí vámi učiněn přesný návrh smlouvy, o níž jsme spolu v předcházejících nedělích mluvili, nedá zásadní odpověď zápornou. Ve smlouvě by mohly být vyjádřeny myšlenky o nezasahování do vnitřních věcí, a sovětská vláda by nenamítala nic proti válečné spolupráci s Polskem ve smyslu československého dotazu. Žádala by tudíž*

---

⁸ Ibid., str. 116

⁹ Beneš, Edvard. Paměti. Dot. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1948, str. 358

¹⁰ Ibid., str. 359-360

*sovětská vláda, aby po této zásadní odpovědi byl jí předložen text návrhu smlouvy, který by byl vámi formulován.*¹¹

K německé otázce Moskva odmítla podat jasné stanovisko s tím, že se k ní postaví operativně v závislosti na vývoji války a stanoviscích spojenců. Nakonec se Moskva postavila kladně i k odsunu Němců z Československa.¹²

Svůj úspěch z jednání sdílel Beneš také se Zdeňkem Fierlingerem, kterého spravil o kladném postoji Moskvy a dalších jeho zamýšlených krocích: *„Ve své zprávě president dodává, že výsledky svého jednání s Bogomolovem považuje za rozhodující a definitivní dohodu pro naši budoucnost. Vyjasňuje to náš poměr s Ruskem mezinárodně a politicky. Může to všechnen náš lid uklidnit a všechnu jeho nervositu v kterémkoli směru odstranit. Je to ovšem dokladem, že SSSR bude respektovat též naše vnitřní věci a Sovětskému svazu a našim socialistům a komunistům je to zárukou, že Československo bude s SSSR trvale v přátelském vztahu a nedostane se do žádného středoevropského antisovětského dobrodružství.*“¹³

Původně Beneš plánoval odjet do Moskvy již v létě roku 1943 krátce po návratu ze Spojených států, ale nakonec v důsledku diskuzí mezi Benešem, Londýnem, Washingtonem a Moskvou ohledně připravované československo-sovětské smlouvy byla cesta odložena na prosinec téhož roku.

Připravovaná smlouva totiž našla své kritiky v londýnském ministerstvu zahraničí, kde část úředníků poukazovala na přílišné přiklání Čkoslovenska k Východu, ale také nevýhodu pro Polsko, které by zůstalo ve svém postupu vůči Sovětskému svazu – zejména vůči sovětské snaze vyřešit otázku hranic v duchu Curzonovy linie – osamoceno. I polský exil v Londýně ostře protestoval proti této politice.

Eden v rámci jednání s Benešem byl nakloněn cestě do Moskvy, bral v potaz i dojednání smlouvy, nicméně na Beneše apeloval, aby onu smlouvu nepodepisoval dříve, než se uzavře příměří s Německem a vyjasní se sovětské záměry s Polskem a jeho poválečná politika. Beneš byl proti jakémukoli odkladu, byl přesvědčen, že československo-sovětská smlouva by mohla být předpokladem pro prohloubení vztahů mezi Sovětským svazem, Velkou Británií a Spojenými státy a že by se mohla stát zárukou pro směřování sovětské politiky. Věřil, že tato smlouva stabilizuje poměry a bude klíčová pro pokojný poválečný vývoj Sovětského

---

¹¹ Ibid., str. 360

¹² Ibid., str. 360-361

¹³Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 121

svazu v Evropě a ve světě. Věřil, že veškeré sliby, které Moskva československému exilu učinila, bude skutečně v praxi realizovat a že svým slibům dostojí.¹⁴

Přesto v momentě, kdy si Beneš uvědomil, že československo-sovětský pakt by mohl vést k rozporům mezi jím, Velkou Británií a Sověty, byl ochoten podpis smlouvy odložit ovšem nejspíše před jednáním o příměří, na projednání smlouvy v rámci jeho návštěvy Moskvy ovšem trval s tím, že by veřejnosti bylo řečeno, že se Československo na smlouvě se Sovětským svazem dohodlo. Bogomolov s tímto postojem nesouhlasil a radil Benešovi, aby se podobným momentálním náladám nepodvoloval. Reálně tak před Benešem stálo první zásadní rozhodnutí, ke které straně se připojí, zda k Východu nebo Západu.

Beneš se snažil balancovat mezi dvěma státy s odůvodněním, že je Československo na Velké Británii značně závislé a není v tak silné pozici, aby mohlo Velkou Británii jako partnera zcela odmítnout na druhou stranu se nažil naklonit si Bogomolova – potažmo Sovětský svaz – příslibem, že bude během cesty smlouva dohodnuta a v nějaké formě bude o ní vydána veřejná zpráva a že kdyby se ukázalo, že Britové československo-sovětskou smlouvu podporovat zásadně nebudou, velmi rozhodně to odmítne. V tomto směru se Beneš snažil zainteresovat Fierlingera, po kterém požadoval, aby přesvědčil Sověty, že je bezprostředně nutné, aby v této problematice všichni zainteresovaní aktéři – tedy Sovětský svaz, Velká Británie a československá exilová vláda – byli v naprosté shodě. Sovětský svaz si naproti tomu kladl podmínku, že jestliže by Beneš do Moskvy opravdu odjel smlouva má být v každém případě při té příležitosti podepsána:¹⁵ „(...) *Mluvil jsem zatím pouze s Novikovem, jemuž jsem se zmínil o tom, že díky naléhání Edenovu by se prezident rád omezil na pouhou deklaraci ve smyslu, který sám naznačil. Vyložil jsem Novikovi všechny prezidentovi pohnutky a obavy. Novikov velmi jasně a velmi definitivně prohlásil, že, je-li to prezidentovo definitivní rozhodnutí, bylo by lépe, aby cestu nepodnikal, nebo aby ji odložil. Sovětská vláda naši iniciativu přijala a podepsání paktu mělo být dnes vlastním účelem prezidentovy cesty do Moskvy.*“¹⁶

Zpráva o britských námitkách vůči československo-sovětskému paktu československou veřejnost v zahraničí velmi zneklidnila. 16. července československá exilová vláda na tuto stoupající nervozitu reagovala usnesením, že stojí jednomyslně za myšlenkou paktu a přeje si ho co nejdříve uskutečnit. Obdobné usnesení učinila dne 22. července i československá Státní

---

¹⁴ Beneš, Edvard. Paměti. Dot. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1948, str. 362-364

¹⁵ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 135-136

¹⁶ Ibid. 136

rada. Britské veto československo-sovětského paktu vzbudila pozornost taktéž i v zahraničních médiích, zejména v pařížském rozhlasu a německém *Neue Züricher Nachrichten*, kde byl pakt interpretován jako podlézání Moskvě a Beneše považovali za Stalinova sluhu. Německým propagandistickým tiskem byl Beneš označen za agenta Sovětského svazu, jehož cílem je konsolidace postavení Československa na úkor polských zájmů.

Československá strana proto v reakci na tuto mediální bouři vydala oficiální prohlášení, kde konstatuje, že cesta byla odložena dočasně v důsledku výměny názorů mezi Moskvou a Londýnem, ale obecně se počítá s tím, že k cestě nakonec dojde, protože je to po návštěvě Spojených států logický krok a smlouva o vzájemné pomoci, která zůstávala v platnosti již od roku 1935 má být přizpůsobena změněným poměrům.

Koncem září byla československá vláda opět nucena reagovat na stoupající nervozitu ze strany československé veřejnosti v důsledku nepříznivého mezinárodního vývoje v této problematice. Proto vydala notu, jež měla znovu připomenout odhodlání Československa smlouvu uzavřít. Nota shrnula, že vláda vzala na vědomí zprávu svého ministra zahraničí týkající se jednání britské a sovětské vlády ohledně československo-sovětského paktu. Vyjádřila souhlas s jednáním Jana Masaryka, které směřovalo k brzkému uzavření smlouvy, přičemž měla být uzavřena na stejných principech jako britsko-sovětský pakt a měla se rovněž týkat i Polska. V notě bylo obsaženo také přesvědčení, že *„čs.-sovětská smlouva je životním požadavkem bezpečí a nezávislosti čs. státu a že tudíž vláda svou politikou plní pouze jednotnou vůli národa.“*¹⁷

Beneš zejména zdůrazňoval existenci smlouvy z roku 1935, která bude pouze přizpůsobena novým podmínkám a požadavkům. Navíc poukazyval na to, že smlouva má být podobná smlouvě britsko-sovětské ze dne 26. května roku 1942 – československo-sovětský pakt by měl tedy prohloubit spolupráci mezi Velkou Británií, Sovětským svazem a Spojenými státy americkými, jakož i všech států střední a jihovýchodní Evropy. Navíc tím měla být připravena půda pro součinnost mezi Sovětským svazem, Československem a Polskem,¹⁸ které mělo odlišný pohled na význam Sovětského svazu pro středoevropskou spolupráci a bylo protisovětsky naladěno. Československá vláda proto přišla s řešením uzavřít smlouvu

---

¹⁷ Ibid., str. 152

¹⁸ Ibid., str. 145-152

o spolupráci se Sovětským svazem bez Polska s tím, že Polsko bude mít dveře otevřené, pokud by se chtělo připojit později.¹⁹

Paralelně s diplomatickou přestřelkou mezi československou vládou a Londýnem Beneš jednal také s Moskvou, kam 22. srpna poslal návrh smlouvy, který byl sovětskou vládou přijat až na pár formálních změn a 30. září roku 1943 Bogomolovem předán Fierlingerovi. Rusové byli připraveni smlouvu podepsat. Hned téhož dne po obdržení schváleného návrhu Fierlinger informoval Beneše o změnách. Přestože byl text smlouvy odevzdán již 22. srpna, Fierlinger o dané skutečnosti nebyl informován a o existenci vyhotoveného návrhu se dozvěděl teprve až při návštěvě Bogomolova 30. září. Je tedy patrné, že při důležitém aktu v československo-moskevském jednání československá exilová vláda Fierlingera vynechal.

Jak již Beneš předesílal smlouva vyjadřovala tezi, že nová spojenecká smlouva měla být logickým pokračováním spojeneckého paktu z roku 1935 a československo-sovětské smlouvy ze dne 18. července 1941, podepsané v Londýně. Jejím účelem bylo upevnit mír po druhé světové válce a zajistit smluvní strany jednak proti agresí ze strany Německa, jednak proti zajistit trvalé přátelství a vzájemnou spolupráci mezi Československem a Sovětským svazem.²⁰

Beneš byl nespokojen s britským postojem, a navíc Bogomolov s Fierlingerem na Beneše tlačili, aby smlouvu co nejdříve podepsal a pokračoval v plánu bez ohledu na britské mínění. V říjnu roku 1943 byla svolána do Moskvy konference ministrů zahraniční Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států. Na pořadu jednání se měla, mimo jiného, vyřešit i otázka československo-sovětské smlouvy. Dne 19. října odjel Eden na jednání do Moskvy, aby celou záležitost ohledně Československa prodiskutoval. O týden později, 26. října, byl Beneš informován, že Velká Británie nadále nemá námitky proti podpisu smlouvy a cesta do Moskvy se tak plně otevřela.²¹

1.2. Podpis československo-sovětské smlouvy

V prosinci roku 1943 po veškerých peripetiích Beneš konečně odjel do Moskvy. Pobyt trvající tři týdny Beneše ujistil o Stalinově spolehlivosti a zbavil ho veškerých pochyb. Beneš byl od prvopočátku přesvědčen, že přes zjevné rozdíly v systémech a ideologiích nakonec může dojít ke spolupráci mezi západními demokraciemi a komunistickým Ruskem – k tomu

---

¹⁹ Ibid., str. 95-136

²⁰ Ibid., str. 152-153

²¹ Táborský, Eduard. Prezident Beneš mezi Západem a Východem., Praha: Mladá fronta, 1993, str. 178-182

ostatně směřovala celá jeho politika. Proto návštěva Sovětského svazu a Stalinovo kouzlo osobnosti toto přesvědčení ještě umocnilo.

Sověti Benešovi připravili opravdu rozmanitý a pečlivě promyšlený program a celkově se mu věnovali. Nejdříve Rusové Benešovi ukázali rozlehlost Sovětského svazu a jeho krásu, posléze krajinu, města a vesnice poznamenané bojem s nacistickým Německem, kdy se Sověti snažili poukázat na jejich tvrdý boj s Němci a zejména na jejich válečný úspěch. Představili mu noční Stalingrad ozářený pouze měsíčním světlem, stejně jako továrny, které měly být znakem pokroku, modernity a kde byli Rusové představeni jako vysoce výkonní a horliví pracovníci. Nikdy se neseťkal s náznakem odporu vůči západním zemím, ba naopak Beneše všichni Sověti svorně přesvědčovali o touze po přátelství se Západem a o jejich respektu vůči Rooseveltovi a Churchillovi. Velkolepá show, kterou Sověti Benešovi předvedli, ho definitivně přesvědčila, že Sovětský svaz přestává prosazovat svou ideologii tak dogmaticky a stává se pokrokovou, moderní zemí, která si sice uchová svůj sovětský systém, ale politicky se zcela promění.²²

Do paktu byly vkládány naděje československého exilu Podle Ripky měl pakt dalekosáhlý význam. Měl sloužit nejen pouze československým a sovětským zájmům, nýbrž měl upevnit britsko-sovětsko-americkou spolupráci. Zároveň měl představovat záchranou síť proti německému expanzionismu a měl být otevřen i pro ostatní středoevropské státy (zejména Polsko), aby mohly uzavřít se Sovětským svazem obdobný pakt. Československo-sovětský pakt posléze speciálně pro Československo měl zvýšit vojenskou a politickou bezpečnost státu, kterou o to více posilovalo sovětský závazek o nevměšování se do vnitřních záležitostí státu. V neposlední řadě měl pakt umožnit rozšíření styků se Sovětským svazem v oblasti hospodářské, obdobně jako se Západem a Dálným východem. Nakonec měl pakt i symbolickou hodnotu vyjadřující vůli Československa spolupracovat jak s Východem, tak se Západem.²³

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole před samotným podpisem smlouvy se ještě konal banket na počest Beneše, kterého se za československé komunisty účastnili Nejedlý s Gottwaldem. V průběhu doprovodného programu byla Benešovi předložena kritika Mnichova samotným Stalinem, který se v průběhu večera k problematice mnichovské tragédie ještě několikrát vrátil. Tato taktika vytahování na světlo bolestivé minulosti, jak

---

²² Táborský, Eduard. Prezident Beneš mezi Západem a Východem., Praha: Mladá fronta, 1993, str. 162-163

²³ Němeček, Jan. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv, 1999, str. 115-116

soudil Jaromír Smutný, měla za cíl posílit vyjednávací pozici Sovětů, a naopak upozadit a oslabit Beneše.

Další incident nastal na večeři uspořádané Stalinem na Benešovu počest, kde padla výtka vůči československým vojenským kruhům, které údajně: „*jeví značnou nervozitu, aby s československým vojskem nebyl do Československa vnesen radikální duch Rudé armády.*“²⁴ Stalin, tak přímo obvinil vrcholné československé vojenské vedení, potažmo i Beneše, že nedostatečně podporují sovětský režim a sovětskou ideologii a snažil se navodit dojem pocitu viny z nečestného chování vůči Sovětům a zároveň demonstroval údajnou sílu prosadit a implementovat svou ideologii na cizím území. Následně se již Stalin vyvaroval skrytého nátlaku vůči československému prezidentu a jeho delegaci a spolu s Molotovem zdůrazňovali, že vůči Československu budou přistupovat jako ke státu zcela svrchovanému a nezávislému a ujišťovali, že Sovětský svaz mu nebude nic diktovat, vměšovat se do vnitřních záležitostí a ani nic vnucovat. Československo mělo zůstat svébytným plně demokratickým režimem.²⁵

Samotná smlouva byla podepsána 12. prosince roku 1943 v Kremlu, přičemž se měla stát základem těsného přátelství mezi Československem a Sovětským svazem. Měla umožnit regulovat snahy obou států ve společně vymezených otázkách mezinárodní politiky, zároveň měla výrazným způsobem prohloubit vzájemnou spolupráci v oblasti hospodářství a vojenství.

Oblast hospodářství ve smyslu československého memoranda měla projít nejzásadnějšími změnami ve struktuře československé výroby a zahraničního obchodu, čímž se mělo docílit výrazného rozšíření vzájemných hospodářských vztahů Sovětského svazu a Československa. Měl být vypracován plán pro posílení výměny surovin i tovaru s cílem využití všech výrobních možností obou zemí. Hlavní odvětví československého průmyslu jako ložiska uhlí, zdroje energie, doly, metalurgie a jiná průmyslová odvětví měla být nacionalizována. Tyto všechny kroky měly vytvořit základní předpoklady, které měly umožnit plánovanou výrobu v hlavních průmyslových odvětvích na několik let dopředu a přizpůsobit československý plán výroby státnímu plánu Sovětského svazu. Tím se mělo dosáhnout nejúčelnější spolupráce se Sovětským svazem v hlavních průmyslových odvětvích a zároveň zabezpečení československého průmyslu plnou zaměstnaností. Nové investice, tolik potřebné k obnově jak Československa, tak Sovětského svazu se měly plánovat na dlouhou dobu dopředu. Přesto se

---

²⁴ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 190

²⁵ Ibid., str. 190

ve smlouvě počítalo, že Československo bude zachovávat hospodářské styky také s jinými zeměmi.²⁶

V zásadě je tedy možné vidět, že se jednalo o velmi nebezpečnou smlouvu, která de facto podřizovala československé hospodářství sovětskému a která zneužívala československý průmysl pro obnovu Sovětského svazu. Navíc již nyní smlouva počítala s realizací plánovaného hospodářství – tedy v podstatě sovětského modelu – které navíc podléhalo státu a bylo státně řízeno. Podpisem této smlouvy se Československo dostalo zcela bezvýhradně do sovětské sféry vlivu, která byla prohloubena o to více, že k sovětsko-československému paktu o přátelství bylo připojeno memorandum o vojenské „spolupráci“, která se opět více opírala o Československo. Navíc další problém, který vyvstával s myšlenkou státem řízeného hospodářství tkvěl v tom, že záleželo na tom, jaké bude složení vlády.

V již zmíněné vojenské spolupráci mělo Československo být tím hlavním aktérem, který měl zajistit problematiku výzbroje a dalších technických vybavení: *„Veškerý válečný průmysl, který v Československu bude cele ve státní správě, by byl přizpůsoben potřebám armád, majících v zásadě stejnou výzbroj podle plánu vypracovaného generálními štáby. Ve všech technických otázkách, týkajících se armády a její výzbroje, byla by provedena rozsáhlá normalisace a stálá výměna názorů a zkušeností. Technické zkušenosti a všechna zdokonalení, dosažená v různých oblastech výroby, by byla pokud možno vyměňována. Průmyslové a technické vědecké bádání v SSSR a v Československu by bylo též souhlasné.“*²⁷

Sovětský svaz tedy získal nad Československem díky smlouvě navrch i v oblasti vojenství, kdy se opět válečný průmysl dostává pod státní správu a jak již bylo zmíněno jednou je v momentě, kdy se hospodářství, průmysl, a vojenství dostává pod správu státu, tak se klíčovým momentem stává složení vlády, neboť českoslovenští komunisté byli de facto marionety v rukách Sovětů. Navíc se v zásadě jednalo o sovětský model výstavby. A přestože tato smlouva byla prvním hřebíčkem do rakve pádu československého demokratického režimu ohlas, alespoň tak, jak ho vnímal Fierlinger byl neskutečně pozitivní: *„Výsledky jednání, jakož i vřelé přijetí, kterého se presidentovi v Moskvě dostalo, předčilo veškeré očekávání. Když nakonec zvláštní vlak, který nás měl dopravit zpět do Baku opouštěl za zvuků československé a sovětské státní hymny Kurské nádraží, bylo jasno, že návštěvou v Moskvě*

---

²⁶ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 190-191

²⁷ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 191

jsme dospěli v naší zahraniční politice k nesmírně důležité etapě. Veškeré problémy a otázky zahraniční politiky byly naší smlouvou se SSSR příznivě vyřešeny.“²⁸

Obdobně pozitivně popisoval událost ve svých pamětech i Jan Šverma: „12. prosince roku 1943 je a zůstane pro lid Československa dnem historickým: toho dne byla v Moskvě uzavřena smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Sovětským svazem a Československem. Tato smlouva dává národům Československa jasnou perspektivu do šťastnější budoucnosti: je důležitým mezníkem v boji, který dnes lid Československa vede proti německým okupantům a který je pokračování těch nesčetných bojů, které Češi a Slováci musili vést proti německé dobytosti během celé své pohnuté historie.“²⁹

Jeho interpretace jde ovšem ještě o něco dále. Podle jeho výpovědi to byl Sovětský svaz, který Československo morálně povzbudil v jeho dosavadním utrpení: „Možno bez přehánění říci: Byl to sovětský lid, který svou silou a svou hrdinností zachránil Československo. Sovětský lid podlomil hitlerovskou moc a postavil na pořad dne nekompromisní odčinění všech křivd, odčinění všeho násilí; sovětský lid dal bratrskému slovanskému lidu Československa morální sílu k boji a víru ve vítězství a v budoucnost. Je to zásluha sovětského lidu, je to součást jeho velkého osvobozeného poslání, že dnes celý svět konstatuje, že Československo žije jako plnoprávný člen mezinárodní hitlerovské koalice – že Československo žije jako součást budoucí svobodné Evropy. Dnešní život Československa – to je úporný zápas za svobodu. A je to zase především sovětský lid, který dává Čechům a Slovákům k tomuto zápasu sílu.“³⁰

V této interpretaci Sovětský svaz získává až přílišnou moc jakožto osvoboditel a ultimátní mírotvůrce. Jako někdo, kdo propůjčil Československu sílu a potažmo i pravomoc k realizaci československé zahraniční politiky. Je to o to nebezpečnější úvaha, že veškeré zásluhy byly převedeny na Sovětský svaz, ačkoli to byl Beneš, který bojoval v Londýně za uznání exilové vlády a popření Mnichova. Ačkoli ani nebyla reflektována ona krátká epizoda, kdy Sovětský svaz uzavřel s Německem pakt o vzájemné spolupráci. Přesně tímto postupem Československo pomalu ale jistě zabředávalo do závislosti na Sovětském svazu. Sovětský svaz se stal symbolem osvobození, uznání Československa jako „rovnocenného“ partnera, jako nezlomného bojovníka, který bojuje proti tyranovi ve jménu utlačovaných – jinými slovy českoslovenští komunisté propagandisticky stavěli Sovětský svaz do role univerzálního československého spasitele.

---

²⁸ Ibid., str. 195

²⁹ Šverma, Jan, Pavel Reiman, and Rudolf Slánský. Za socialistickou vlast. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1950., str. 298

³⁰ Ibid., str. 299-300

Na stranu druhou ne všichni očividně byli tak nadšeni ohledně ratifikace smlouvy. Ladislav Feierabend sám sebe vyprofiloval jako kritika Benešovy politiky. Beneš údajně poupravil proti usnesení vlády délku platnosti a způsob ratifikace. A Feierabend byl jedním z příslušníků tábora, který zastával názor, že k něčemu podobnému Beneš neměl dostatečné oprávnění. Podle jeho názoru nedisponoval takovou legitimitou, aby celé Československo v takto důležité věci zavazoval vůči Sovětskému svazu na tak dlouhou dobu (tedy na dobu dvaceti let).³¹ Přesto průběh vládního zasedání zachytil Jan Opočenský, který o celé události hovoří takto: „*Je to prodloužení naší smlouvy o pomoci a nové formulování její, stanoví pomoc během války a další pomoc po 20 poválečných let, nevměšování se do vnitřních poměrů a uznání republiky. Dovoluje přístup sousedům Československa a Ruska, kteří nebyli nepřátelé obou států ve válce, tj. Polska a Rakouska. Byla z ní všeobecná radost v ministerské radě, protože obnovení státu je zajištěno...*“³² Jedná se tedy o rozpor v popisu dobových sentimentů vůči Benešova podpisu smlouvy. Nicméně z dobového hlediska tehdejších aktérů se smlouva jevila jako nezbytná nutnost pro osvobození a obnovení Československa.

1.3. Problematické partnerství

To, že sovětské partnery nebudou jedni z nejspolehlivějších měl Beneš šanci pocítit záhy v roce 1944. V důsledku laxního přístupu Sovětů k vojenským operacím probíhajícím na Slovensku se slovenské povstání zhroutilo. Přes veškerá ujištění a záruky, kterými Stalin Beneše v roce 1943 zahrnoval, byl schopen a ochoten dodržet pouze nepatrný zlomek toho, co slíbil.

Nicméně pravá rána přišla na přelomu roku 1944-1945, kdy Sověti provedli zábor Podkarpatské Rusi. Jelikož se Benešův politický kurz odvíjel od právní kontinuity – tj. že Československo formálně nikdy nepřestalo existovat – logicky tedy předpokládal, že i Podkarpatská Rus nadále zůstane součástí Československa právě proto, že právně nikdy nepřestala být součástí Československa.

A přestože obecně Beneš počítal, že Podkarpatská Rus měla zůstat součástí Československa, tak samotně tušil, že spojenectví se Sovětským svazem nebude zadarmo a o platbě měl předběžnou představu. Tušil, že by si Sovětský svaz mohl činit na toto území nárok na základě etnických poměrů, obdobně jako tomu bylo u východní části Polska,

---

³¹ Feierabend, Ladislav. Soumrak československé demokracie. [Vol. 2]. S.l.: Rozmluvy, 1988., str. 115

³² Válečné deníky Jana Opočenského, c. d., s. 317, záznam z 6. listopadu 1943., cit. z: Němeček, Jan. Československo-sovětská smlouva 1943. Praha: Historický ústav, 2014., str. 26

obzvláště výhodnou pozici by Sověti získali, pokud by bylo území osvobozeno od německé nadvlády Rudou armádou.

Beneš se chtěl vyvarovat jakýchkoli střetů se Sověty, protože jinak by na konci války mohlo v Československu propuknout komunistické zúctování, které by mohlo být lehce využito pro přeměnu země v komunistickou diktaturu. Nakonec byl Beneš za dobré vztahy se Sovětským svazem ochoten přinést Podkarpatskou Rus na obětní oltář.³³

Problém vykrytalizoval záhy v roce 1944. Rudá armáda se poprvé přiblížila k hranicím Československa v oblasti Podkarpatské Rusi v dubnu roku 1944, přičemž se tam Sověti dostali o měsíc dříve, než byla podepsána dohoda (sovětsko-československá dohoda o administraci na osvobozeném československém území, podepsána 8. května roku 1944 v Londýně)³⁴, která by regulovala podmínky činnosti sovětských vojsk na československém území a která by regulovala kompetence obou stran. Vlastní osvobozování regionu začalo probíhat teprve až v září roku 1944.

Jak již bylo zmíněno problematika Podkarpatské Rusi nikdy nebyla žhavým tématem, které by bylo předmětem častých dohad. Poprvé Beneš rudý konec Podkarpatské Rusi nastínil v rozhovoru s Majským již v roce 1939, ten ovšem v té době nezaujal k věci žádné stanovisko. Sovětská vláda totiž až do roku 1943 počítala s původním plánem obnovení Československa v předmnichovských hranicích. Přestože obecně Beneš setrval na koncepci politiky právní kontinuity, byl ochoten se Podkarpatské Rusi vzdát ve prospěch Sovětů.³⁵

Stalin ovšem neměl žádný problém obejít svého koaličního partnera a začít prosazovat svou vlastní politickou koncepci bez československého vědomí (resp. bez vědomí Beneše a londýnského exilu – pozn. autora) a bez jeho spolupráce krátce poté, co se Rudá armáda dostala k československým hranicím. Sovětský vztah k území Podkarpatské Rusi se kontinuálně začal měnit od roku 1943. V březnu roku 1944 již Sověti nehovořili o Podkarpatské Rusi, nýbrž o Podkarpatské Ukrajině. A v dubnu roku 1944 byla vydána brožura pro důstojníky Rudé armády krátce po dosažení hranic, v níž se hovoří o Podkarpatské Ukrajině jako o teritoriu, kde žijí majoritně Ukrajinci, tedy národ, jehož větší žije také na území Sovětského svazu a že tedy nikdo jiný vyjma Sovětského svazu nemá nárok

---

³³ Táborský, Eduard, Petr Valenta, and Jaroslav Valenta. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta, 1993, str. 204-211

³⁴ Němeček, Jan. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945)*. Praha: Státní ústřední archiv, 1999, str. 252-255

³⁵ Hrbek, Jaroslav. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945. Sv. I*. Praha: Paseka, 2009., str 193-194

rozhodovat o tomto území.³⁶V Stalinových úvahách totiž Podkarpatská Rus od druhé poloviny roku 1944 začala sehrávat klíčovou úlohu jakožto vstup do střední Evropy.³⁷

Klíčem k ovládnutí daného regionu bylo vybudovat a stabilizovat silné komunistické hnutí, které by obdobně jako hnutí československých komunistů poslouchalo příkazy z Moskvy. První kroky k vybudování sovětského mocenského aparátu byly učiněny 17. června roku 1944, kdy politbyro Komunistické strany Ukrajiny, údajně na návrh zahraničního byra Komunistické strany Československa, ale de facto na rozkaz Moskvy, přijalo usnesení o pomoci KSC při organizování partyzánského hnutí na území Československa. K organizaci, šíření a řízení partyzánského hnutí v Podkarpatské Rusi využívali komunisté Ukrajinského štábu partyzánského hnutí, které dostalo za úkol na území Podkarpatské Rusi a Slovenska vyslat deset organizátorských oddílů, které měly rekrutovat místní obyvatelstvo a organizovat je do partyzánských hnutí. S těmito hnutími posléze měla mít Komunistická strana Československa přímé spojení.

Veškeré partyzánské a další skupiny působící na území Podkarpatské Rusi byly klíčové z toho důvodu, že podléhaly NKVD (Lidový komisariát vnitřních záležitostí – pozn. autora), čímž pádem nereprezentoval moc československou, nýbrž sovětskou. Jejich činnost tedy směřovala k připravení půdy pro realizaci dalších sovětských záměrů a cílů.³⁸

Československá exilová vláda začala se Sověty o podobě smlouvy vyjednávat již od února roku 1944, přičemž měla navazovat na jednání Edvarda Beneše z Moskvy roku 1943. Zde byly položeny hlavní zásady, které posléze byly vtěleny do sovětsko-československé smlouvy o administraci na osvobozeném československém území. První návrh byl vypracován počátkem března a byl zkonzultován s britskou a americkou vládou. 15. dubna roku 1944 Lebeděv oficiálně Ripkovi sdělil, že sovětská vláda přijala návrhy československé exilové vlády na úpravu civilní a vojenské správy při osvobození Československa. Jedinou podmínku, kterou si Sověti kladli bylo, aby se všude na místech, kde se ve smlouvě vyskytuje slovní spojení „spojenecký vrchní velitel“ bylo nahrazeno slovním spojením „sovětský (spojenecký) vrchní velitel.“

---

³⁶ Hrbek, Jaroslav. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Sv. I. Praha: Paseka, 2009., str. 194

³⁷ Švorc, Peter, and Miroslav Ottomanský. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007., str. 257

³⁸ Voráček, Emil. *V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918-1948*. Praha: Historický ústav, 2019, str. 416-417

Tato interpretace byla velmi nebezpečná, neboť přestože smlouva měla být uzavřena mezi Sovětským svazem a Československem toto slovní spojení orientovalo Československo příliš na Sovětský svaz a podřizovalo ho příliš jeho vlivu, navíc tím de facto byla vyloučena možnost spolupráce s kýmkoli jiným než s ruskými komunisty. Československo se tak pomalu ale jistě začínalo dostávat do výhradního východního komunistického vlivu. Přesto Ripka jménem exilové československé vlády navrhovanou úpravu přijal, přičemž smlouvu samotnou si přál uzavřít v Londýně, k čemuž skutečně 8. května roku 1944 došlo. Dohoda byla založená na dvou klíčových zásadách:³⁹ *„jednak že Československo – věrno svým spojeneckým závazkům k Sovětskému svazu – chce všemi svými vlastními silami, které mu jsou a které mu budou k dispozici, přispět ke společnému vítězství a k vlastnímu osvobození, k němuž tak skvěle pomáhá Rudá armáda; jednak že Sovětský svaz – věren svým spojeneckým závazkům k Československu – si přeje, aby se od první možné chvíle československý lid a jeho vláda ujímala správy osvobozeného území republiky.“*⁴⁰

Jakým způsobem si předání moci ovšem Sověti představovali se poměrně brzy ukázalo na již zmíněném případě Podkarpatské Rusi. Dohoda sice měla garantovat, že v momentě, kdy sovětské vojsko vstoupí na československé území, tak se okamžitě začne uplatňovat československá státní svrchovanost prostřednictvím svých vlastních orgánů. Po dobu válečných operací ovšem měl mít největší moc a odpovědnost spojenecký vrchní sovětský velitel. Ripka se samozřejmě v souladu s dobovým narativem domníval, že sovětské vojsko přichází jako osvoboditel a mírotvůrce, který je ochoten přenechat osvobozeným územím svojí vlastní autonomii a svobodu, jen již nedomyslel, které skupině bude ona autonomie svěřena a komu se ona skupina disponující autonomií bude zodpovídat.⁴¹

Stejně optimistické vize panovali i v opačném táboře československých komunistů, i když v jejich případě se pravděpodobně jednalo o fanatickou slepou víru v mohutnost a nekonečnou spravedlnost Sovětského svazu, kterou by nedokázalo otrást v té době pravděpodobně nic. Ilegální Rudé právo smlouvu vychvalovalo do nebes: *„(..) Nová úmluva mezi sovětskou vládou a čs. vládou dává plný důkaz o nevměšování se Rudé armády do civilní a vojenské správy ČSR. Je dále dokladem o respektování státní samostatnosti, svobody*

---

³⁹ Němeček, Jan. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv, 1999, str. 247-256

⁴⁰ Němeček, Jan. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv, 1999, str. 256

⁴¹ Němeček, Jan. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv, 1999, str. 256

a nedotknutelnosti Československé republiky se strany Sovětského svazu. Je tedy dokladem zajištění svrchovanosti republiky na území ČSR Sovětským svazem.

Dále je nová úmluva nejnápadnějším důkazem o ustálené politice sovětského svazu proti loupeživé, násilnické politice německých fašistických imperialistů. Nová sovětsko-československá úmluva je skutečnou dohodou rovného s rovným. Ukazuje, že přes lživé tvrzení nepřítele je Rudá armáda odhodlána osvobodit svého slovanského spojence z fašistického jha, silou svých zbraní rozhodnout o jeho státní samostatnosti a vstoupit na jeho území jako armáda spojence. Dokládá, že jediným přáním Sovětského svazu je pomoci čs. lidu ke svobodě. Nová sovětsko-československá úmluva byla uskutečněna v duchu upřímného přátelství. Dává se strany SSSR jasno o Československé republice.

Nová úmluva je velkým úspěchem čs. politiky přátelství k slovanskému Rusku. Nová úmluva se zakládá na slovanské solidaritě, na tradici dlouholetého přátelství velkého socialistického Sovětského svazu k jeho československému spojenci. Nová úmluva mezi SSSR a ČSR je dalším plodem oné přátelské stalinské politiky vůči Československu, která nikdy neuznala mnichovský zločin, spáchaný na čs. národech, která nikdy nedala souhlas k potupě lidu čs. zemí, která nikdy neuznala znásilnění Československa německou fašistickou soldateskou.

Nová úmluva je i výrazem a dalším plodem oné stalinské národnostní politiky, politiky velkého Sovětského svazu, která byla čs. lidu v jeho vlasti a čs. národním pracovníkům v zahraničí morální, diplomatickou a politickou oporou a podporou v jejich boji za obnovení republiky od samého počátku mnichovské katastrofy. (...)“⁴²

Na tomto článku je zajímavé to, že přestože první část opravdu vyjadřuje nadšení z podpisu smlouvy v Londýně, druhá část již je ryze propagandistická, která přiznává Stalinovi a Sovětskému svazu větší zásluhy, než mu reálně přináležejí. Navíc je podstatné si povšimnout odkazů na Mnichov a na tragédii, která se zde odehrála. Selhání Benešovi politiky v rámci Mnichovské konference se totiž stala námětem komunistické propagandy, která se táhne již od roku 1939 až de facto do roku 1945.

Cílem komunistů bylo snížit hodnotu Benešových zásluh během jeho exilové vlády a připravit půdu pro převzetí moci, jakmile bude Československo obnoveno. A přestože to měli být českoslovenští komunisté, kdo měl převzít moc na osvobozeném československém

---

⁴² Za svobodu českého a slovenského národa: sborník dokumentů k dějinám KSČ v letech 1938-1945 a k IX, X. a XI. svazku spisů Klementa Gottwalda. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956., str. 304-305

území, z předloženého textu jde jasně vidět, že faktickou moc nad československými komunisty měl Sovětský svaz, který zaštiťoval veškerá komunistická hnutí, v jakékoli zemi.

O pravé podstatě věci se záhy přesvědčila československá vládní delegace, která byla sestavena československou londýnskou vládou právě za účelem přebírání a vytváření správy v osvobozených oblastech. Do oblasti Podkarpatské Rusi byla vyslána delegace v čele s Františkem Němcem. Pro samotného delegáta byla cesta do Moskvy Fierlingerem vyřizována u sovětský úřadů již 22. července. Vlastní delegace přijela teprve 23. srpna a již následujícího dne byli Fierlinger, Píka a Němec přijati Vyšinským, se kterým měli projednávat činnost československé administrativy na osvobozeném území.⁴³

Přestože se Němec formálně přijel 27. října roku 1944 chopit moci a spravovat československé území neměl k ruce v daném regionu žádné mocenské nástroje, o které by se mohl opřít. Právě naopak byl zcela závislý a odkázaný na sovětskou pomoc a podporu, které se mu ovšem zcela nedostávalo.⁴⁴

Sověti začali argumentovat tím, že došlo k porušení smlouvy z Londýna, kdy začali poukazovat na článek, že ve válečných pásmech má v rukou nejvyšší moc hlavní velitel Rudé armády. Přes Fierlingera tuto skutečnost postulovali do Londýna. Samotný Fierlinger nespokojenost Sovětů a celý vývoj na Podkarpatské Rusi omlouval tím, že etnograficky tento region přináležel k Ukrajině a že de facto za veškerý neblahý vývoj na tomto území může nedostatek politického taktu vládního delegáta a chování některých československých vojenských představitelů.⁴⁵

Jinými slovy, přestože území fakticky již bylo dobyté, přesto měl Sovětský svaz operovat s argumentem, že na území Podkarpatské Rusi stále probíhají vojenské operace, a tudíž jediným oprávněným držitelem moci je hlavní velitel Rudé armády (tj. Sověti).

O bezradnosti vypovídá i svědectví samotného Františka Němce: „*Zde (Turka – pozn. autora) 26. října se uskutečnilo první setkání mezi delegátem a Velitelem IV. Ukrajinské armády, generálem I.V. Petrovem, stejně jako s jeho politickým komisařem, L.Z. Mekhlisem. V tomto rozhovoru, mimo bezvýznamné obecnosti, byl vyzdvihnut pouze jeden důležitý bod. Delegát se požádal, z pochopitelných důvodů, že sídlo jeho úřadu by měl být Užhorod. To*

---

⁴³ Voráček, Emil. V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918-1948. Praha: Historický ústav, 2019, str. 417

⁴⁴ Voráček, Emil. V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918-1948. Praha: Historický ústav, 2019, str. 418

⁴⁵ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948, str. 388-389

*však bylo zamítnuto Rusy, kteří vysvětlovali, že Užhorod je stále v zóně vojenských operací a že tam proto žádná československá civilní nebo vojenská osoba nemůže být puštěna. Delegátovy následně byla ukázána mapa, kde byly nakresleny demarkační linie, a bylo mu řečeno, že se on a členové jeho delegace mohou volně pohybovat na rusínském území východně od této linie. Linie se táhla přibližně severojižním směrem přes obce Volosiánky, Keretskij a Vylók; hlavní rusínská města Užhorod, Mukačevo a Berehovo ponechala pod ruskou vojenskou nadvládou a československým úřadům přidělila pouze východní cíp se Sevlyušem, Královem a Hustem. Delegát na tom netrval a ani nemohl. Boje ve skutečnosti stále probíhaly v blízkosti Užhorodu a Mukačeva a na první pohled nebyl důvod očekávat, že s postupující frontou dále na západ nebude demarkační čára posunuta stejným směrem. Dokud se tak ale nestalo, byla větší a nejlidnatější část Podkarpatské Rusi vyloučena i ze sebemenší kontroly delegáta a zůstala zcela v rukou Rudé armády, jejich politických komisařů a těch elementů, jejichž činnost pouze oni tolerovali, místních komunistů.*⁴⁶

Další obstrukcí, kterou Sověti pro československou exilovou vládu a pro vládní delegaci připravili, se stala problematika dopravení vysílačky na krátké a střední vlny. Transport na území Podkarpatské Rusi měl být proved prostřednictvím amerického letadla, které mělo dopravit spolu s přístrojem i devítičlenný tým. Zorin si ovšem prohlásil, že vedení Rudé armády jistě nebude chtít, aby v oblasti „operační zóny“ přistávala cizí letadla. Vysílačka proto měla být složitě odeslána do Teheránu, odkud ji měla přivést na československé území sovětská letadla.⁴⁷

---

⁴⁶ Moudrý, Vladimír, and František Němec. The Soviet seizure of Subcarpathian Ruthenia. Toronto: Anderson, 1955., str. 89-90 (překlad autora)

There (Turka – note of author) on October 26th, the first meeting took place between the Delegate and the Commander of the IVth Ukrainian Army, General I. V. Petrov, as well as his political commissar, L.Z. Mekhlis. In this interview besides meaningless generalities, only one point of importance was raised. The Delegate asked, for understandable reasons, that the seat of his office should be Uzhgorod. This, however, was declined by the Russians who explained that Uzhgorod was still in the zone of military operations and that, therefore, no Czechoslovak civil or military personnel could be allowed there. The Delegate was then shown a map on which a line of demarcation was drawn, and told that he himself and the members of his delegation could move freely in the territory of Ruthenia east of this line. The line went approximately in the north-south direction through the villages of Volosianky, Keretsky and Vylók; it left the principal Ruthenian towns of Uzhgorod, Mukachevo and Berehovo under the Russian military rule and gave to the Czechoslovak authorities only the eastern corner with Sevlyush, Kralovo and Hust. The Delegate did not and could not very well insist. The fighting was in fact still going on in the proximity of Uzhgorod and Mukachevo and, on the face of it, there was no reason to expect that, with the front moving further west, the demarcation line would not be shifted in the same direction. But as long as this did not happen, the greater and the most populated part of Ruthenia was excluded from even the slightest control of the Delegate and remained completely in the hands of the Red Army, its political commissars and of those elements whose activity only they were to tolerate, the local Communists.

⁴⁷ Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 194., str. 389

Mohlo se to jevit jako poměrně banální spor, přesto již tato situace poukazovala na závažný a hluboký problém a sice ten, že jednak Sověti nebyli ochotni nadále spolupracovat se Spojenými státy. Navíc československá delegace byla držena v izolaci, kdy se ani nemohla spojit s řídicím orgánem v Londýně. Ale především, že začínají sami rozhodovat o československém území a že na něm chtějí mít výhradní moc. Pomalu ale jistě se tedy začalo realizovat to, čeho se Stalin i celý Sovětský svaz dušoval, že se vyvaruje a to sice, že nebude intervenovat, že ponechá Československu svou autonomii, aby si vyřešilo své vnitřní záležitosti jako svrchovaný demokratický stát a že Československu nebude Sovětský svaz přikazovat ani mu vnučovat svou vůli. V tomto směru by se dalo říci, že se Československo dostalo do výlučného vlivu Sovětského svazu.

Kromě sovětských obstrukcí v otázce volného pohybu československých delegátů na osvobozeném území, také mnohdy kladli překážky v mobilizaci mužů do československého vojska, které místo toho verbovali do sovětské armády, a to i přesto, že se jednalo československé občany. Sovětské vojenské a politické orgány přikročily k dalšímu kroku a začaly iniciovat zakládání vlastních národních výborů, které nepodléhaly vládní delegaci v Chustu. Tyto výbory měly za cíl agitovat, za sovětské podpory, za připojení celé oblasti k sovětské Ukrajině. Dne 26. listopadu roku 1944 se v Mukačevu sešel první sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny (vrcholný zákonodárný a výkonný orgán oblasti pro přechodné období), který měl rozhodnout o připojení k Sovětskému svazu, nicméně část delegátů se vyjádřila pro uspořádání referenda v takto klíčové otázce. Hlasování probíhalo formou masové slovní aklamace, což zpochybnilo legitimitu sjezdu, proto bylo rozhodnuto pro dodatečný sběr podpisů účastníků na konci sjezdu. Sběr podpisů se následně uskutečnil i mezi obyvatelstvem, přičemž údajně podepsalo 90 % obyvatelstva – dokument ovšem podepisovali i delegáti sjezdu maďarské národnosti a etničtí Maďaři na jihu země.⁴⁸

Jinými slovy celé toto referendum, dá-li se to tak nazvat, bylo krajně pochybné a nelze s určitostí říci, kolik lidí bylo skutečně pro připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině, kolik podepsalo pod nátlakem a kolik lidí dokument podepsalo vícekrát. V této věci se zde vznáší otazník, ale jedna věc byla jistá. Referendum pod sovětskou taktovkou zcela postrádalo legitimitu. Tato situace svědčila o tom, že si Sovětský svaz začal budovat své impérium a že v dané situaci byl jasným hegemonem. Československo pro Sovětský svaz nepředstavovalo

---

⁴⁸ Rychlík, Jan, and Magdaléna Rychlíková. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. Praha: Vyšehrad, 2016., str. 201–204

žádného partnera a je patrné, že ani si Sověti se suverenitou československého státu ani se smlouvou o přátelství podepsanou z roku 1943 příliš nelámali příliš hlavu.

30. listopadu byl Němec zpraven o usnesení sjezdu národních výborů a byl vyzván, aby opustil prostor Podkarpatské Rusi do tří dnů i se svým civilním a vojenským aparátem. Jelikož Němec na výzvu nereagoval, Ivan Turjanica (předseda Národní rady Zakarpatské Ukrajiny) začátkem prosince kontaktoval přímo Edvarda Beneše. Němec dospěl k přesvědčení, že je jeho přítomnost na Podkarpatské Rusi za těchto okolností zbytečná a 8. prosince roku 1944 odjel do Moskvy. Mezitím se Beneš vyslovil, že se Podkarpatské Rusi vzdá ve prospěch Sovětského svazu, ovšem až po válce a po formálním podepsání československo-sovětské smlouvy. Do té doby neměla být československá jurisdikce zpochybňována a sovětské orgány měly přestat s obstrukcemi v otázce mobilizace Rusínů do československého vojska.⁴⁹

V zásadě se Beneš snažil o vytvoření politické Potěmkinovy vesnice, kdy zdánlivě mělo být vidět, že československá exilová vláda má vše pevně v rukách, že disponuje dostatečnou politickou mocí, která je přitažlivá pro zahraniční partnery a že v otázce sovětsko-československých vztahů jsou si Československo a Sovětský svaz rovnocennými partnery. Realita ovšem byla taková, že tento idylický obraz fungující mezinárodní spolupráce Sovětského svazu a Československa a schopné vlády, která má v průběhu války vše naprosto pod kontrolou, byl prachobyčejně vykoupen tributem Sovětskému svazu ve formě území Podkarpatské Rusi.

Měli bychom si ovšem položit otázku, zda se zde nabízelo i alternativní řešení sporu a zda se mohlo Československo vlivu na Sovětském svazu zbavit. Podle mého názoru se v této vývojové fázi ještě otevírala možnost, jak se závislosti zbavit. Jedná se o cestu pevného trvání na právní kontinuitě, striktním dodržování československo-sovětské smlouvy o přátelství z roku 1943 a smíření se s možným otevřeným veřejným konfliktem se Sovětským svazem i prostřednictvím médií. Jelikož o tento spor o území zůstávaly v hranicích tajných jednání a veřejnost ani média o něm nebyla informována. Z primárních pramenů se dozvídáme, že ani samotní politici mnohdy nevěděli, jak se situace vyvíjí, protože o ní jednala opravdu velmi úzká skupina londýnského exilu. Podle mého názoru toto byla první šance pro Československo, kdy mohlo zahájit boj o svou suverenitu. V pozdější fázi se

---

⁴⁹ Rychlík, Jan, and Magdaléna Rychlíková. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. Praha: Vyšehrad, 2016., str. 204-205

naskytla možnost vyvázání se ze sovětského vlivu ještě v roce 1945 při přípravě Košického vládního programu.

Nicméně jednalo se o alternativní scénář vývoje, který českoslovenští představitelé nezvolili. Československá vládní delegace tak byla ponechána na pospas Sovětskému svazu a jeho vůli a přestože 27. října roku 1944 přijela přebrat moc dle dohody se Sovětským svazem uzavřené 8. května téhož roku, za pouhých šest týdnů musela území Podkarpatské Rusi opustit.⁵⁰

1.4. Shrnutí

V této kapitole jsem se věnovala problematice orientace Československa na Sovětský svaz. Základem pro budování prosovětsky orientované československé zahraniční politiky bylo zklamání z jednání západních mocností během Mnichovské konference v roce 1939. Československo bylo de facto obětováno Hitlerovi. Druhý faktor, který ovlivnil směr orientace zahraniční politiky byla skutečnost, že západní mocnosti se z počátku zdráhaly uznat londýnskou exilovou vládu jako vládu svrchovaného, suverénního státu, protože věřily, že politika appeasementu má stále šanci na úspěch. Západní mocnosti se nechtěly angažovat v boji za zaniknutý stát. Naopak Sovětský svaz byl již na jaře roku 1939 ochoten postavit se za československou věc. Logicky se tedy Sovětský svaz nabízel v dané době jako jediný spojenc, který byl ochoten vyjádřit londýnské vládě podporu.

V roce 1943 začal londýnský exil jednat se Sovětským svazem o uzavření československo-sovětské smlouvy o přátelství. Tato smlouva v sobě obsahovala článek, že ani jeden ze signatářů nebude zasahovat do vnitřních záležitostí svého partnera. Jinými slovy se tedy mělo jednat o jakousi legislativní pojistku vůči potenciálním zásahům ze strany Sovětského svazu, na které měl Edvard Beneš enormní zájem. Z tohoto jednání lze usoudit, že Edvard Beneš měl vnitřní pochyby o politice Sovětského svazu a o jeho spolehlivosti. Proto prostřednictvím článku o nevměšování usiloval o prevenci vůči expanzionistické politice Sovětů.

Další smlouva sovětsko-československá dohoda o administraci na osvobozeném československém území, která byla uzavřena 8. května roku 1944 se zabývala administrací na osvobozeném československém území. Při vyjednávání o její podobě si Sověti kladli podmínku, aby byla nahrazena všechna slovní spojení „spojenecký vrchní velitel“ slovními

---

⁵⁰ Vlček, Eduard. *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, str. 50

spojeními „sovětský (spojenecký) vrchní velitel.“ Toto spojení znamenalo, že i kdyby se hypoteticky na osvobození československého území podílel jiný stát, výlučnou moc na území bude mít pouze Sovětský svaz. Zároveň se tato formulace do budoucna stala velmi problematickou, zejména v kontextu osvobození Podkarpatské Rusi.

Již zde Sovětský svaz porušil československo-sovětský pakt o přátelství, když se začal vměšovat do československých záležitostí. Činil tak prostřednictvím oné druhé smlouvy o administraci na osvobozeném československém území. Konkrétně se odvolávali na článek, kde byl nejvyšším držitelem moci sovětský vrchní velitel. Sovětský svaz tak odmítal předat správu osvobozeného území do rukou československé delegace. Nakonec ukrajinští komunisté napojení na komunisty sovětské uspořádali bez vědomí československých představitelů pochybné referendum s pochybnými výsledky o připojení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině. Následně byl František Němec, československý delegát, nevybíravým způsobem vyzván komunisty, aby území Podkarpatské Rusi opustil. Následně stejná výzva přišla Edvardu Benešovi.

Příznačné pro toto období bylo, že ačkoli Beneš v roce 1943 trval na legislativní pojistce o sovětském nevměšování v rámci československo-sovětského paktu o přátelství, v roce 1944 v rámci problematiky Podkarpatské Rusi zastával pasivní pozici a se Sovětským svazem uzavřel tichou dohodu, že území předá formálně až po válce. Československo vůči Sovětskému svazu v diplomatickém střetu o své území prohrálo. Nastalá situace též naznačovala, že si Sovětský svaz bude upravovat pravidla hry podle toho, jak se jim to hodí a jak budou pro ně výhodné.

2. Třetí republika

Konec každé války je doprovázen revoluční vlnou a radikalismem. S koncem druhé světové války všeobecně na evropském kontinentu silně posílil socialistický proud, což se projevovalo ve značné expanzi vlivu socialistických, a především komunistických stran. Československo nebylo výjimkou.

Třetí republika, jak se označovalo přechodné období po osvobození československého území, se nesla nejen ve znamení střetů mezi demokraty a komunisty, nýbrž také razantní proměnou státu.

Důraz byl zejména kladen na sociální složku, kdy oficiálním programem poválečného Československa se stalo vybudování nového systému lidové nebo socializující demokracie, která měla být lepší a dokonalejší. Zejména šlo ovšem o reakci na proběhnuvší válku – v praxi se totiž tento dokonalý sociálně demokratický systém vyznačoval znárodněním, vypořádáním se s menšinami žijícími na území Československa (zejména odsun Němců), snahou o radikální vyrovnání se s minulostí, odmítání liberalismu a pravicové politiky a zejména odklonem od všeho starého – jinými slovy se jednalo o rozloučení s první republikou, které bylo kladen za vinu Mnichov. Zároveň do přetváření československého systému byla integrována i kultura, která začíná silně propojovat s politikou.⁵¹

Nicméně je potřeba mít na paměti, že Československo bylo k posunu na levé spektrum sféry předurčeno jednak svojí aktivní zahraniční exilovou politikou již během války, kterou razil Edvard Beneš a londýnský exil a sérií smluv a dokumentů, které během války se Sovětským svazem jeho představitelé podepsali (do roku 1944 ovšem zastával spíše pasivnější roli). Světový vývoj pro Československo taktéž nebyl příznivě nakloněn. Řeč je samozřejmě o rozdělení světa na dvě bipolární sféry a počátku studené války. Československo tak bylo nuceno opustit svůj sen o spojovacím mostě mezi Východem a Západem a zvolit si v nastávajícím konfliktu stranu.

Celý vývoj třetí republiky byl doprovázen ambivalentními pozicemi moskevského a londýnského exilu a jejich přístup ke Sovětskému svazu. Jak Londýnský, tak Moskevský exil chápal spojení se Sovětským svazem jako politický svazek, ale zatímco Beneš věřil,

---

⁵¹ Pehr, Michal. Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita. Praha: NLN, 2011, str. 80

že Sověti budou usilovat o vytvoření pásma přátelských států a budou respektovat jejich suverenitu, komunisté Sovětský svaz chápali jako mezinárodní centrum komunistického hnutí.

Tak zatímco Benešova strategie ochrany před nevměšováním Sovětského svazu do vnitřních záležitostí Československa sestávala ze snahy o utvrzení upřímnosti československého spojení, které se zrcadlilo v účasti komunistů ve vládě a přiblížení Československa sociálně-ekonomické struktury Sovětského svazu, komunisté využívali své stranické vazby se Sověty k prosazování vlastních mocenských zájmů.⁵²

2.1. Košický vládní program

Košický vládní program je důležitým dokumentem v československém historickém vývoji a zejména znamenal obrat v československo-sovětských vztazích. Jednalo se o dokument, který pojednával o rozsáhlých změnách, jež mělo nově osvobozené Československo podstoupit. Košický vládní program nebyl produktem spontánního rozhodnutí v emociálně vypjaté atmosféře posledních válečných dní, nýbrž racionálním výsledkem dohody mezi exilovou vládou v Londýně v čele s Edvardem Benešem a moskevským komunistickým centrem vedeným Klementem Gottwaldem.⁵³

V březnu roku 1945 odjel Edvard Beneš a představitelé londýnského exilu do Moskvy, kde se měla uskutečnit klíčová jednání o nové podobě vlády a jejím programu. Ještě před odjezdem navázal Beneš kontakt s představiteli hlavních politických stran (KSČ, sociálními demokraty, národními socialisty a také s lidovci). Beneš tak zahájil jednání o společných základních rysech poválečného vývoje. Taktéž se obrátil na Slovenskou národní radu s požadavkem na nahlášení jmen kandidátů pro sestavení vlády a požádal o indikování otázek, které hodlá projednávat.

Benešova idea byla taková, že se nová vláda měla ujmout úřadu na osvobozeném území, do té doby ovšem funkci měla vykonávat londýnská exilová vláda. Nová vláda měla mít podobu Národní fronty a měla fungovat jako přechodný konstrukt, který měl překlenout poválečné období.

---

⁵² Vlček, Eduard. *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1993., str. 48-50

⁵³ Brenner, Christiane, and Blanka Pscheidtová. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015., str. 39

Politická delegace v čele s předsedou vlády Šrámkem odletěla do Moskvy 9. března, Edvard Beneš je se zpožděním následoval 11. března. V Moskvě se londýnský exil měl možnost seznámit s požadavky a představami moskevského centra. Již před samotnými jednáními o sestavení vlády Klement Gottwald usiloval o Benešův souhlas s návrhy Slovenské národní rady ve věci samostatného slovenského národa, zároveň předal Benešovi komunistický návrh vládního programu, ke kterému se kladně vyjádřili Zdeněk Fierlinger, Bohuslav Laušman a Ludvík Svoboda.

Vlastní jednání o nové vládě se konala od 22. do 29. března roku 1945. Hlavním předmětem jednání bylo personální složení vlády, její program a vyřešení státoprávního postavení Slovenska v rámci v rámci obnoveného státu, přičemž základem jednání se stal komunistický návrh vládního programu. 29. března došlo ke koncensu o podobě programu a vlády.⁵⁴

Z následujícího vývoje je patrné, že jednak londýnský exil, na rozdíl od komunistů majících jasnou představu o budoucnosti, nebyl na jednání dostatečně dobře připraven. Zároveň můžeme sledovat velmi silnou pozici komunistů, kterou je možné spatřovat v situaci, kdy Gottwald Benešovi předložil vyhotovený program bez nějakého předchozí konzultace a deliberace.

O výhodné pozici komunistů již počátkem roku 1945 nasvědčuje, že se nakonec projednával onen komunistický návrh, který se následně revidoval. V úvahu také připadá vzít v potaz, že jednání o nové podobě Československa se odehrávala v Moskvě, nikoli v Londýně nebo na nějakém neutrálním území. To vše naznačovalo moc a sebevědomí komunistů umocněné obecně dobrou mezinárodní pozicí Sovětského svazu.

Zde se nabízí otázka, zda mohl Beneš podniknout odlišné kroky, které by umožnily nabídnout pro Československo jiný konec. Osobně si myslím, že minimálně se mohl Beneš s londýnským exilem na jednání připravit, vypracovat vlastní program a nabídnout vlastní představu o poválečné podobě Československa a následně s komunisty tvrdě vyjednávat. Zatím bohužel celý londýnský exil zastával spíše pasivnější postoj a ponechával komunistům přílišný prostor pro realizaci svých plánů. Zůstává samozřejmě otázkou, zda by prosazení nového vládního programu ze strany demokratického bloku měl nějaký markantní vliv na následující poválečný vývoj. S největší pravděpodobností ne, protože komunisté si již svou

---

⁵⁴ Doba poválečná 1945 - 1948 | Vláda ČR. Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/urad-vlady/historie/doba-povalecna-1945---1948-50552/>

silnou pozici vydobyli, ale minimálně by jim to možná trochu ztížilo jejich plány na transformaci Československa.

K uzavření dohody o vytvoření vlády Národní fronty došlo na moskevském jednání, které se uskutečnila ve druhé polovině března roku 1945. Vláda Národní fronty měla být vytvořena a měly v ní být zastoupeny následující strany: Komunistická strana Československa, sociální demokracie, národně socialistická strana, lidová strana a zástupci Slovenské národní rady.

2. dubna roku 1945 Edvard Beneš prostřednictvím dekretu vyhlásil rozhodnutí o změně struktury vlády, což vedlo k rozpuštění exilové vlády v Londýně a Státní rady. Namísto toho byla 4. dubna roku 1945 jmenována nová vláda v čele se Zdeňkem Fierlingerem, toho času sociálním demokratem. Pro československé komunisty to znamenalo neskutečný zvrat v dosavadním vývoji, protože se jim podařilo ukořistit důležitá ministerstva, jmenovitě ministerstvo vnitra (Václav Nosek) a ministerstvo informací (Václav Kopecký). Generál Ludvík Svoboda, který byl politicky nevyhraněný, ale spíše tendující k politice KSČ, získal ministerstvo obrany. Dne 5. dubna se tato nová vláda sešla v Košicích, kde přijala svůj první politický program.⁵⁵

Dokument kromě nastínění politického uspořádání nově obnoveného Československa a jeho redefinování státní politiky, obsahuje několik stěžejních momentů. Jedním z nich je, že celý československý politický program se od počátku prodchnut zmínkami o přátelských československo-sovětských vztazích a o již neskrývané orientaci na Sovětský svaz. Od počátku zde tedy Sovětský svaz figuruje jako ideální spojenec, díky kterému bylo Československo osvobozeno a mohl se na území vrátit prezident republiky a ustavit se nová vláda:

„Po více než šesti létech cizácké poroby přišel čas, kdy nad naší těžce zkoušenou vlastí vzhází slunce svobody. Na slavné vítězné cestě na západ osvobodila Rudá armáda první části Československé republiky. Tak bylo umožněno díky našemu velkému spojenci, Sovětskému svazu, že na osvobozené území se vrátil prezident republiky a byla zde, opět na domácí půdě, vytvořena nová československá vláda. Nová vláda má být vládou široké Národní fronty Čechů a Slováků a tvoří ji představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které

---

⁵⁵ VHU PRAHA. VHU PRAHA [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 10.11.2022]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/kosicky-vladni-program-posunul-pred-68-lety-ceskoslovenskou-armadu-do-naruce-vychodu/>

doma i za hranicemi vedly národně osvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie.“⁵⁶

Zmíněný citát, který je jakýmsi úvodem Košického vládního programu tedy zachycuje dva okamžiky – jednak enormní snahu československých představitelů zalichotit Sovětskému svazu, což jasně odkazovalo na orientaci československé zahraniční politiky a jednak zde byla nastíněna politická podoba poválečného Československa.

Dokument se skládá ze šestnácti článků, přičemž stěžejní pro mé účely je pouze článek III. týkající se armády, článek IV. definující zahraniční politiku Československa a článek VII., který se snažil vypořádat s otázkou Podkarpatské Rusi.

Jak již bylo zmíněno výše klíčovým článkem dokumentu Košického vládního programu se z pohledu mého záměru bádání stává článek číslo III. a je možná nejdůležitějším bodem tohoto programu, neboť se zabývá problematikou armády.

Rudá armáda, která v roce 1944 zahájila osvobozování československého území Podkarpatské Rusi a postupně si razila cestu do nitra Československa, se stala pro vládu určitým ideálním vzorem a nová podoba československé armády měla být identická právě s Rudou armádou. Cílem přetvoření československého vojska po sovětském vzoru mělo být usnadnění, a hlavně prohloubení vzájemné sovětsko-československé spolupráce.⁵⁷

Je tedy patrné, že Československo již v tomto okamžiku propadlo do sovětské sféry a kdo má na tomto území skutečný vliv. Pomalá ale jistá implementace sovětského modelu dávala Sovětům v Moskvě a jejich loutkovým československým komunistům nad Československem výhradní moc.

Za povšimnutí ovšem stojí také pasáž: *„Vláda ve svém úsilí mobilizovat co nejrychleji na osvobozeném území všechny své síly lidu do organizovaného odzbrojeného boje proti našim nepřátelům je si vědoma, že veliké poslání v nynějším zápasu za svobodu i při budoucím zajištění republiky je s to plnit jedině důsledně antifašistická, národně osvobozenecská armáda, armáda skutečně demokratická, uskutečňující vůli lidu, spjatá s lidem, těšící se důvěře lidu, a proto zahrnovaná veškerou jeho láskou a péčí. Vláda proto učiní vše, aby při budování nové československé branné moci byl založen, utvrzen a dále*

---

⁵⁶ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 3

⁵⁷ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 6

prohlubován lidový, demokratický ráz armády.“⁵⁸Jinými slovy měl se nastartovat proces komunizace vojenské síly, kde by opět výraznou moc měli komunisté.

Nicméně klíčová pasáž článku III. v dosavadním vývoji zápasu o prvorepublikovou demokracii spočívala v následujícím prohlášení, že *„Aby naše armáda byla vychovávána v duchu státním, demokratickém a antifašistickém, chce vláda jednou pro vždy skoncovat s tzv. „nepolitičností“ armády, u vědomí, že pod touto „nepolitičností“ se skrývá podceňování morálního faktoru v boji a že pod její rouškou bují reakční, antidemokratické, kapitulantské tendence. Naopak je třeba, aby každý čs. voják byl uvědomělým bojovníkem za svobodu národa a uvědomělým obráncem jeho svobody v budoucnosti.*“⁵⁹

Byla to nesmírně nebezpečná formulace, protože nyní se stát hodlal aktivně zapojit do výchovy armády. Zejména nebezpečným obratem bylo konstatování odklonu od dosavadního nepolitického rázu armády.

To jinými slovy znamená, že armáda se stává politickým nástrojem podléhajícím momentální ideologii. Ta může být demokratická, ale také nemusí. Zde byl podle mého názoru poležen zakládající kámen budoucího totalitárního režimu, neboť jak tvrdili Zbigniew Brzezinski a Carl J. Friedrich ve své publikaci *Totalitarian dictatorship and autocracy* jedním ze znaků totalitárního režimu je monopol efektivního použití zbraní boje se zbraněmi, de facto tedy armádní složky, v rukou jedné strany.⁶⁰

Celkově tento článek ukazuje, že návrh získali českoslovenští komunisté, kteří zbavili československé armády jakékoli autonomie. Zejména to ovšem znamenalo, že československá armáda měla být přesunuta pod státní dohled a měla být již od počátku indoktrinována, k čemuž měl sloužit Řídící výchovný orgán. Náčelník tohoto orgánu měl posléze přímo podléhat ministrovi národní obrany a jeho zástupci. Za jeho jmenování měl být opět zodpovědný ministr národní obrany a jeho zástupce, kteří by ho navrhli a úkolem vlády bylo celý tento podnik posvětit.⁶¹

Tuto myšlenku dále podporuje pokračování článku III. Košického vládního programu:

---

⁵⁸ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 6-7

⁵⁹ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 7-8

⁶⁰ Friedrich, Carl J. (Carl Joachim), and Zbigniew Brzezinski. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. Second edition revised by Carl J. Friedrich. New York: Frederick A. Praeger, 1966 – 1965, str. 22

⁶¹ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 8-9

„Aby byla mezi všemi příslušníky branné moci vypěstována a udržena i za nejtěžších bojových podmínek a zkoušek vysoká bojová morálka a vysoký antifašistický demokratický duch, bude ve všech vojenských jednotkách, složkách a útvech zřízena instituce „osvětových důstojníků,“ kteří budou zástupci příslušných velitelů v oboru výchovy a osvěty a u vyšších velitelství budou řídit oddělení výchovy a osvěty.“⁶²

Jinými slovy mělo dojít k nepokryté indoktrinaci armády, která měla být řízena z ministerstva národní obrany a vlády. Celkově tento článek ukazuje, že navrch získali českoslovenští komunisté, kteří fatalisticky zbavili československé armády jakékoli autonomie. Zejména to ovšem znamenalo, že československá armáda měla být přesunuta pod státní dohled a měla být již od počátku indoktrinována, k čemuž měl sloužit Řídící výchovný orgán. Náčelník tohoto orgánu měl posléze přímo podléhat ministrově národní obrany a jeho zástupci. Za jeho jmenování měl být opět zodpovědný ministr národní obrany a jeho zástupce, kteří by ho navrhli a úkolem vlády bylo celý tento podnik posvětit.⁶³

Výchova a indoktrinace se neměla dotýkat pouze řadových vojáků, nýbrž také: *„zvláštní pozornost nutno věnovat výchově a uvědomění velitelských kádří, především též osvětových důstojníků.“⁶⁴*

Článek IV. Košického vládního programu se věnuje problematice zahraniční politiky Československa, která neměla být pouze pro-sovětská nýbrž i pro-slovanská. Československá vláda se zavázala k úzké československo-sovětské spolupráci ve všech směrech – tj. v oblasti vojenství, politiky, hospodářství a kultury. Zároveň byla v tomto článku potvrzena československo-sovětská smlouva z prosince roku 1943, která bude formovat zahraniční politiku Československa.

Posledním článkem, který završuje a dokládá závislost československé vlády na Sovětském svazu je článek VII., který se snaží vyřešit otázku Zakarpatské Ukrajiny. Ta měla být vyřešena na demokraticky a de facto v souladu s přáním východních spojenců: *„Vláda si přeje, aby otázka tato byla vyřešena podle demokraticky projevené vůle karpatsko-*

---

⁶² Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 8

⁶³ Ibid. Str. 9

⁶⁴ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 8

ukrajinského lidu a v plném přátelství mezi Československem a Sovětským svazem a jest přesvědčena, že tomu tak skutečně bude.“⁶⁵

Nakonec zakarpatsko-ukrajinská problematika byla vyřešena podle přání Sovětského svazu a komunistů.

2.2. Československé volby roku 1946

Dne 26. května roku 1946 se uskutečnily parlamentní volby do Národního shromáždění. Výsledky voleb dopadly příznivě pro komunisty, kteří přestože fakticky disponovali rozhodujícím vlivem již od doby přijetí Košického vládního programu, nyní mohli svůj vliv považovat za legitimní i do budoucna. Pozice demokratů na úkor komunistů se značně ztížila, přesto se demokratům podařilo uchránit některé důležité posty jako například Ministerstvo zahraničních věcí, kde nadále ministrem zůstal Jan Masaryk.

Nová vláda republiky byla ustanovena až začátkem července, v jejímž čele stanul Klement Gottwald, pro kterého se stalo stěžejním bodem jeho politiky dořešení stále otevřených otázek hospodářských mezi Sovětským svazem a Československem. Tuto hospodářskou problematiku, zaměřující se na návrh dlouhodobější obchodní smlouvy, dohodu o leteckých a železničních spojení, nevyřešené otázky vnitřní měnové správy a otázky válečné kořisti, se Gottwald rozhodl řešit v Moskvě přímo se Stalinem.

Jednání se konala 20. - 26. července roku 1946, přičemž byly vyřešeny otázky mezistátních dohod a co se týče válečné kořisti československé a sovětské delegaci se podařilo dosáhnout kompromisu.⁶⁶

2.3. Shrnutí

Kapitola Třetí republiky se zaměřovala na postavení československých komunistů v období let 1945-1946. Příznačné pro období Třetí republiky je, že již od roku 1945 měli značnou moc českoslovenští komunisté, kteří byli přímo navázáni na Sovětský svaz. Poválečný stranický systém se značně zjednodušil, jelikož v Národní frontě byly zastoupeny pouze socialisticky orientované strany a komunisté. De facto neexistovala žádná opozice.

---

⁶⁵ Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974., str. 17

⁶⁶ Moulis, Vladislav. Podivné spojenectví: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Praha: Karolinum, 1996., str. 37-41

Navíc v této době londýnská vláda v čele s Edvardem Benešem nesehrávala aktivní úlohu v jednání o obnově poválečného Československa, ani v samotné obnově. Důkazem pro toto tvrzení může být jednání o podobě Košického vládního programu, který byl vypracován československými komunisty. V Moskvě ho Gottwald vyhotovený předložil Benešovi bez předchozích konzultací. Na Moskevských jednání byl tedy projednáván komunistický návrh programu, a to i z toho důvodu, že londýnská vláda neměla připravenou vlastní verzi.

Vládní program byl nastaven tak, že řídicí mocí měla disponovat strana, která byla ve vládě nejsilnější. Jinými slovy se v Československu začala budovat hierarchická struktura, která vydávala rozkazy shora a v zásadě se nepočítalo s žádným mechanismem, jak vyjádřit nesouhlas. Jelikož největší moc v poválečném Československu pro sebe získali právě komunisté, postupně začali získávat kontrolu nad státním aparátem. To komunistům umožňovalo zcela legitimně realizovat svojí, nebo respektive Moskvou řízenou, politiku.

3. Hospodářské proměny Československa v letech 1946-1947

V srpnu roku 1945 byl prezidentským dekretem č. 63/1945 Sb. Vyhlášen vznik Hospodářské rady. Tento dekret poskytl legislativní základ pro přechod k plánovanému hospodářství.⁶⁷ Hospodářská rada měla fungovat jako pomocný orgán vlády a jejími hlavními úkoly bylo zjednávat a udržovat přehled o celkovém hospodářském stavu státu, vypracovávat hospodářský plán ve všech oborech hospodářského života a průběžně ho aktualizovat a navrhopat konkrétní opatření a konkrétní úkoly za účelem provedení hospodářského plánu. Hospodářské radě měl předsedat předseda vlády a dále jejími členy měli být ministr financí, ministr průmyslu, ministr vnitřního obchodu, ministr zahraničního obchodu nebo státní tajemník v ministerstvu zahraničního obchodu, ministr zemědělství, ministr výživy, ministr dopravy, ministr pošt, ministr ochrany práce a sociální péče, guvernér Národní banky, zástupce Slovenské národní rady, zástupce Ústřední rady odborů, zástupce Ústřední rady družstev, zástupce Jednotného svazu zemědělců.⁶⁸ Reálně ovšem tato nebyla Hospodářská rada svolána a místo toho fungoval Generální sekretariát Hospodářské rady v čele s Eduardem Outratou. Pomocným orgánem vlády se posléze stal Státní úřad plánovací, který pomáhal při řešení technických otázek spojených s plánováním. Státní plánovací úřad byl podřízen přímo předsedovi vlády a nedisponoval žádnou výkonnou mocí.

---

⁶⁷ Průcha, Václav. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Doplněk, 2004, str. 154

⁶⁸ 63/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o Hospodářské radě. Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 21.11.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-63>

V roce 1946 vznikl další orgán, Ústřední plánovací komise, která měla za úkol připravovat přechod k plánovanému hospodářství. Formálně stál v čele předseda vlády, ale funkci výkonného předsedy vykonával generální sekretář Hospodářské rady Eduard Outrata. Tento orgán byl tvořen šestnácti členy – nadstranického předsedy, zástupce armády, třemi členy z KSČ, ČSSD a ČSNS, dvěma členy z ČSL a DS a jednoho člena KSS. Generální sekretář Hospodářské rady měl následně za úkol připravovat pro vládu stanoviska Ústřední plánovací komise k hospodářským otázkám, které byly výsledkem konsensu všech zúčastněných aktérů. V případě, že se konsensu nedařilo dosáhnout, vstoupilo do hry dohadování s jednotlivými aktéry, přičemž rozhodovací a výkonnou mocí disponovali vlády nebo rezortní ministerstva.⁶⁹

3.1. Hospodářská reforma roku 1946

Dne 8. července roku 1946 byl schválen Národním shromážděním program nové vlády. Pro svůj charakter byl označován jako Budovatelský program a přímo navazoval na principy Košického vládního programu. Prioritou programu se stalo vypracování nové ústavy, která měla legislativně posvětit hospodářské proměny státu – tj. znárodnění hospodářství. Zároveň měla nová ústava chránit soukromé podnikání drobných a středně velkých podnikatelů a v neposlední řadě měla být ochranou nabytého majetku zemědělců, živnostníků, obchodníků a dalších fyzických či právnických osob.⁷⁰

Dvouletý plán byl součástí nového vládního programu. Jeho vypracováním byl pověřen tajemník Národohospodářské komise ÚV KSČ Ludvík Frejka. Na návrhu dvouletky se začalo pracovat 13. května roku 1946.⁷¹ Na II. celostátním sjezdu národohospodářské konference KSČ ke dvouletému plánu Frejka představil jeho obrysy a povinnosti s tím spojené. Cílem dvouletého plánu bylo dohnat a předejít předválečnou výrobu v letech 1947-1948 za účelem zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Prakticky to znamenalo zvýšit výrobu během dvou let o polovinu proti roku 1946. V kovoprůmyslu se podle plánu měla hodnota výroby zdvojnásobit, výroba železa a oceli se měla zvýšit o třetinu, těžba uhlí měla narůst o 20–30 % a výroba elektrické energie o 50 %. V plánu se počítalo i se zvýšením produkce v textilním průmyslu, konkrétně o 60 %. Stejně ambice se kladli i na stavebnictví a zemědělství, kdy plán

---

⁶⁹ Průcha, Václav. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Doplněk, 2004, str. 154-155

⁷⁰ Průcha, Václav. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Doplněk, 2004, str. 148-149

⁷¹ Němeček, Jan, Jan Kuklík, and Ivan Šedivý. Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, str. 386-387

určil, že se má zvýšit o znatelná procenta sklizně chlebovin, produkce pšenice a žita. Taktéž mělo dojít k nárůstu chovu skotu.⁷²

Jednalo se o velice ambiciózní plán ze strany komunistických představitelů, který se opíral o předem daný přesný plán, ostatně to vyplývalo i z názvu dokumentu. Problém plánovaného hospodářství tkvěl v tom, že nebylo dostatečně flexibilní k případným proměnným, které do vývoje mohly zasáhnout. Celý plán v zásadě stál na ideálním průběhu, který se bude odehrávat přesně tak, jak je v plánu nadesignováno. Zejména v případě zemědělství se vývoj s konkrétní přesností nedal odhadnout.

Přesto tento plán nebyl plánován pro výraznější změny ve struktuře hospodářství. Šlo pouze o vypracování plánu pro jednotlivá odvětví a obory. Naopak v plánu nebyl zahrnutý úkoly pro vnitřní a zahraniční obchod, pro polovinu průmyslové a část zemědělské výroby a nebyl vypracován ani mzdový plán.⁷³

3.2. Marshallův plán – Československo mezi Východem a Západem

Jak již bylo zmíněno charakteristickým rysem poválečné Evropy byl sociální neklid, který byl přímým důsledkem válečných zážitků a následných potíží poválečné rekonstrukce. Tato situace v některých zemích nahrávala k nárůstu vlivu komunistických stran a jejich politických programů. Panovalo reálné nebezpečí, že by se Evropa mohla vydat vstříc sféře komunistického vlivu Sovětského svazu. Jako reálné řešení tohoto nebezpečí se nabízela široká akce hospodářské pomoci Evropě, aby byl nadále zachován její demokratický ráz. Zároveň tato akce měla pomoci Západu, nebo se v to alespoň věřilo, udržet svou pozici v některých zemích východní Evropy. V raných počátcích se počítalo i s možností hospodářské pomoci Sovětskému svazu.

Plán pomoci byl vypracován státním tajemníkem Spojených států Georgem Marshalllem a vyhlášen byl dne 5. července roku 1947 na Harvardově univerzitě. Tento plán nebyl koncipován jako nástroj proti šíření komunismu, nýbrž čistě jako nabídka ekonomické pomoci řešení následků druhé světové války v Evropě.

V této souvislosti se v Paříži konala předběžná porada mezi Francií, Sovětským svazem a Velkou Británií, Sovětský svaz odmítl britský a francouzský návrh realizace Marshallova plánu jako formu umožňující zasahování do suverenity jednotlivých zemí.

---

⁷² Slánský, Rudolf et al. Nastupujeme k dvouletému plánu: referáty z II. celostátní národohospodářské konference KSČ k dvouletému plánu. [1. vyd.]. Praha: Svoboda, 1946., str. 17

⁷³ Průcha, Václav. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Doplněk, 2004, str. 157

Počátkem července roku 1947 Velká Británie a Francie rozeslaly pozvánky dvaceti dvěma evropským státům, mezi nimiž bylo i Československo, s upraveným návrhem.⁷⁴

Československá vláda v reakci 24. července 1947 zřídila komisi ministrů, která měla za cíl sledovat všechny otázky týkající se Marshallova plánu. Tato komise doporučila vládě, aby na vytvoření předpokladů pro poskytnutí pomoci spolupracovala. 4. července se konalo zasedání vlády, kde se na návrh ministra zahraničních věcí Jana Masaryka jednomyslně odhlasovala účast na pařížských poradách o pomoci Spojených států. Americká hospodářská pomoc byla pro Československo nezbytná, aby mohlo úspěšně naplnit svůj dvouletý plán.⁷⁵

Na 8. července roku 1947 bylo naplánováno vyslání delegace do Moskvy na jednání. Členy vládní delegace byl ministerský předseda Klement Gottwald, ministr Jan Masaryk, generální sekretář Heidrich a velvyslancem Horákem. Úkolem delegace bylo projednání aktuálních otázek mezinárodních politiky – tj. spojenecká smlouva s Francií a porada se sovětským vedením ohledně postupu v otázce Marshallova plánu.⁷⁶

Jak vidno v roce 1947 bylo již Československo plně odkázáno na vůli Sovětů. V tomto okamžiku již není možné uvažovat o suverénním státu, vezme-li v potaz, že ministerským předsedou vlády byl Klement Gottwald, příslušník Komunistické strany, který dostával pokyny z Moskvy – jinými slovy Sovětský svaz již nepokrytě zasahoval do vnitřních záležitostí nejen pouze Československa, nýbrž i jiných států přináležících do sovětské sféry vlivu. Ostatně o této skutečnosti hovoří dokument zaslaný Gottwaldovy 5. července roku 1947 ústředním výborem Vsesvazové komunistické strany (dále jen „ÚV VKS“), nazvaný Instrukce vůdcům komunistických stran k postupu na pařížské konferenci.

V této instrukci je obsažen jasný nesouhlasný postoj sovětské vlády k pařížskému jednání s informací, že Sovětský svaz se připravované porady 12. července účastnit nebude stejně jako některé spřátelené země, které svou účast taktéž odřeknou ze stejných pohnutek jako Sovětský svaz.

V instrukci pro Gottwalda bylo psáno, že by se této porady Československo účastnit mělo s tím, že by československá vládní delegace v rámci porady měla dát zcela jasně najevo nepřijatelnost francouzsko-anglického plánu a za žádných okolností nepřipustit jednomyslné přijetí. Instrukce byla teatrálnější povahy, protože podle pokynů v momentě, kdy by

⁷⁴ Moulis, Vladislav, Jiří Vykoukal, and Jaroslav Valenta. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989. Ostrava: Amosium servis, 1991., str. 23-25

⁷⁵ Feierabend, Ladislav Karel. Pod vládou Národní fronty. Washington, D. C: vl. nákl, 1968., str. 132-133

⁷⁶ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 27

československá delegace pronesla svůj, potažmo sovětský, plamenný projev o nespokojenosti, tak se měla zvednout, opustit poradu a strhnout s sebou co nejvíce delegátů jiných zemí.⁷⁷ Neméně zajímavý byl i závěr instrukce: „*Tuto šifrovanou zprávu zasíláme jenom vůdcům komunistických stran, aby se jí řídili, až bude vláda přijímat rozhodnutí.*“⁷⁸

Tento závěr dobového dokumentu je vše vypovídající o závislosti Československa na Sovětském svazu. V čele státu byl člověk, který byl de facto ovládán Moskvou a plnil její příkazy. Nabízí se otázka, zda v této situaci byla ještě nějaká šance tento vývoj zvrátit. Bohužel se ovšem Československo nacházelo v situaci, kdy komunisté vyhráli legitimně volby, předsedou vlády byl rovněž komunist a veškeré smlouvy, včetně Košického vládního programu, posilovaly moc komunistů. Dalo by se říci, že již v tomto okamžiku bylo Československo definitivně ztraceno.

Nakonec dalším důkazem o československé ztrátě suverenity svědčí zasedání předsednictva vlády konané dne 7. července roku 1947. Na programu dne bylo jednání o složení delegace, která má odjed do Moskvy a o československé účasti na konferenci o hospodářské pomoci v Paříži. Příznačné pro toto období československých dějin bylo, že hlavním bodem jednání se ani tak nestala otázka, zda se účastnit či nikoli, ale spíše co si myslí Moskva a zda českoslovenští představitelé správně porozuměli podstatě jejich sdělení. Mezi členy předsednictva se tak rozběhla debata, zda si nejdříve ověřit oficiální stanovisko sovětských představitelů v Moskvě. Fierlinger s Gottwaldem byli pro poradu se Sovětským svazem, zatímco Franek poukazoval na skutečnost, že pokud by přijali účast na konferenci okamžitě, ukázalo by Československo, že je stále ještě suverénním státem.⁷⁹

Pokud bychom se měli hloubě podívat na vývoj jednání vlády v roce 1947, klíčovou otázkou této doby byl postoj Moskvy a jejích „spřátelených“ zemí. Výše jsem zmínila, že jednání o Marshallově plánu znamenal ztrátu československé suverenity a na tomto příkladu se jasně ukazuje, proč je toto tvrzení legitimní. Suverénní stát by se zabýval přínosy dané nabídky z objektivního hlediska.

Z tohoto hlediska byla americká nabídka hospodářské pomoci pro Československo nesmírně výhodná, která by pomohla stabilizovat zemi. Přestože to pro Československo byla

---

⁷⁷ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 38

⁷⁸ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 38

⁷⁹ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 42-45

neopakovatelná příležitost, větší starosti si českoslovenští představitelé dělali o sovětské spojení a o tom, jak asi přijmou jejich účast, což bylo ryze vnitropolitickou československou záležitostí každého státu. Sovětský svaz tedy neměl absolutně žádnou pravomoc zasahovat do vnitřních záležitostí Československa, a přesto tak oficiálně činil.

Dalším důkazem, který tuto myšlenku podporuje je depeše ÚV VKS Gottwaldovi z 8. července roku 1947 nesoucí nadpis Návrh na odmítnutí účasti na pařížské konferenci. Sověti, zde Gottwaldovi sdělili, že by doporučili odmítnout účast ze dvou důvodů, jednak v návrhu nebyly provedeny žádné změny bez přihlídnutí k zájmům suverenity a ekonomické samostatnosti malých zemí a druhý, podle mého názoru podstatnější a rozhodující důvod, Sověti se domnívali, že ve skutečnosti chtějí Francie a Velká Británie vybudovat západní blok, jehož součástí má být také západní Německo a Marshallův plán má být pouhou záminkou pro tento projekt. O moskevském diktátu svědčí závěr depeše, kdy ÚV VKS:⁸⁰, „ (...) navrhuje účast na poradě odmítnout, tj. neposílat na poradu delegace. Důvody odmítnutí může každá země uvést podle vlastního uvážení.“⁸¹ Jinými slovy Československo se stalo figurkou v rukou Sovětského svazu, který se ve své zahraniční politice nacházel na počátku studené války se Spojenými státy americkými.

Paralelně s kódovanými zprávami z Moskvy pro předsedu vlády Klementa Gottwalda, probíhala standardní zasedání vlády, kde bylo projednáván znění textu vystoupení delegáta na pařížské konferenci. Vláda byla odhodlaná se konference zúčastnit, neboť získala ujištění, že Marshallův plán není prostředkem pro zásahy do suverénních práv zúčastněných států, že neohrozí jejich hospodářské struktury a hospodářské plány a že nebude zasahovat do systému bilaterálních hospodářských dohod.⁸²

V Moskvě během „porady“ ohledně přijetí Marshallova plánu, jednání neprobíhala tak hladce. Stalin s Molotovem byli podle dobového svědectví překvapeni rozhodnutím československé vlády o účasti na konferenci, neboť podle jejich přesvědčení měl Marshallův plán a pařížská konference sloužit k vytvoření západního bloku a izolaci Sovětského svazu. Samozřejmě Sověti v Marshallově plánu spatřovali nástroj, kterým bude možno zasahovat politicky a hospodářsky do vnitřních záležitostí států, proto by československá účast podle Stalina a Molotova znamenala průlom fronty slovanských států a čin namířený proti

---

⁸⁰ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 51

⁸¹ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 51

⁸² JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 53-54

Sovětskému svazu. Československá delegace v Moskvě v zásadě dostala ultimátum, buď dokáže, jak pevné přátelství Československo k Sovětskému svazu váže a účastnit se nebude, nebo se naopak pařížské konference zúčastní a bude to de facto pro Sovětský svaz znamenat, že Československo se postavilo proti Sovětskému svazu. Stalin oficiálně navrhl odvolání československé účasti na pařížské konferenci a rovnou byl Gottwaldovi nadiktováno i odůvodnění, proč se nakonec Československo nezúčastní. Tím byla neúčast ostatních slovanských národů a jiných východoevropských států, která vytvořila novou situaci, jež by strany sovětské mohla být vykládána jako narušení přátelství se Sovětským svazem.⁸³ Podle vzpomínek jugoslávského komunistického politika Milovana Djilase byl Sovětský svaz dokonce připraven si československé přátelství vynutit prostřednictvím nátlakové politiky. V Moskvě byla připravena východoevropských států, která vůči Československu v případě účasti na pařížské konferenci měla zakročit. Nakonec ovšem konference byla odvolána z důvodu změny československého postoje a odřeknutí účasti.

Tlak na Československo ovšem nebyl vyvíjen pouze z Východu, nýbrž i ze Západu. Vlády Velké Británie a Spojených států prosadily opatření na zastavení úvěrů v letech 1946-1947, které měly být poskytnuty Světovou bankou, Spojenými státy a Velkou Británií na rozvoj československého hospodářství. Pro Československo toto rozhodnutí představovalo velký problém, a to zejména z hlediska zásobování obyvatelstva. V létě 1947 z důvodu velkého sucha byla velká neúroda. Nakonec to byl Sovětský svaz, kdo dodal Československu obilí a další suroviny, a to i přesto, že Sovětský svaz sám také strádal. Díky této sovětské pomoci se Československu v listopadu roku 1947 nakonec podařilo překonat obtíže v zásobování i průmyslu.⁸⁴

Toto náhlé sovětské rozhodnutí mohlo mít přímou návaznost na argumentaci Prokopa Drtiny z 9. července roku 1947, kdy Stalinovi naznačil, že jestliže by životní standard obyvatelstva klesl v důsledku hospodářských změn a nové zahraničně-politické situace mohlo by to vyvolat nepokoje nejen uvnitř Československa, nýbrž by ztratila podporu u obyvatelstva prosovětská orientace, a nakonec by se to obrátilo i proti Sovětům samým.⁸⁵

3.3. Shrnutí

---

⁸³ JIČÍN, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1., str. 57-58

⁸⁴ Moulis, Vladislav, Jiří Vykoukal, and Jaroslav Valenta. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989. Ostrava: Amosium servis, 1991., str. 26-27

⁸⁵ Drtina, Prokop. Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2., kniha 2., Rok 1948–únor 1948. Praha: Melantrich, 1992, str. 334-335

Kapitola Hospodářské proměny Československa v letech 1946-1947 byla věnována dvěma událostem – hospodářské reformě z roku 1946 a Marshallově plánu z roku 1947.

Dvouletý plán obnovy byl centrálně řízený plán, vystavěný podle sovětského modelu, který měl za cíl dohnat a předejít předválečnou výrobu – tedy jinými slovy zdvojnásobit výrobu o polovinu do dvou let oproti roku 1946. Jednalo se o velmi ambiciózní plán vypracovaný pro všechny obory, který nicméně nebyl příliš pružný. Tím, že byl předem definován a obsahoval úkoly, kterých měly jednotlivé obory dosáhnout, nedokázal reagovat na případné proměny, které by plán mohly ovlivnit ať již pozitivně či negativně. V podstatě dvouletka počítala pouze s ideálním modelem vývoje.

Marshallův plán byl americký plán hospodářské pomoci na obnovu poválečné Evropy. V případě Československa se jednalo o zásadní otázku, zda plán přijmout či nikoli. V tomto okamžiku politiku Československa ovlivňovalo několik faktorů. Za prvé to bylo složení vlády, kdy nejsilnější pozici měla komunistická strana. Za druhé to byl Sovětský svaz, který se již nepokrytě angažoval, ovlivňoval a zasahoval do suverénních rozhodnutí československých politiků. Obecná pozice Československa k Marshallovu plánu na počátku byla veskrze pozitivní. Dokonce i českoslovenští komunisté neměli na počátku proti Marshallovu plánu výhrady. Československo mělo v úmyslu se zúčastnit všech jednání a eventuálně plán přijmout.

Jinou pozici ovšem zastával Sovětský svaz, který v návaznosti na zhoršující se vztahy se Západem a počínající studenou válkou, neměl v úmyslu plán přijmout. Totéž rozhodnutí bylo požadováno i po „spřátelených zemích,“ jinými slovy po satelitech. Československo v této době bohužel bylo jedním z nich a byť na počátku jednání Sovětský svaz nevyjádřil svůj postoj otevřeně a jasně, prostřednictvím loutkové látky československých komunistů, kteří sloužili jako prodloužená ruka Sovětského svazu, již de facto řídil československou zahraniční politiku. Oficiální postoj byl navíc československé delegaci potvrzen na moskevském jednání z 8. července roku 1947.

Podstatné je té to, že v tomto okamžiku jednání o Marshallově plánu si demokraticky smýšlející strany plně uvědomily ohrožení československé nezávislosti a nebezpečí, které českoslovenští komunisté představovali pro budoucí osud Československa.

Z mého úhlu pohledu bohužel toto prozření přišlo příliš pozdě. V této fázi se již nedalo nic efektivně ovlivnit, protože českoslovenští komunisté měli příliš silnou pozici. Jakékoli

pokusy zvrátit neodvratný chod dějin, které uvidíme v následující kapitole, byly předem odsouzené k nezdaru.

4. Únorový převrat roku 1948

Krise roku 1948 byla výsledkem poválečného historického vývoje. Během tohoto období mezi sebou soupeřily dva bloky – konzervativní demokratický usilující o zastavení nastartované revoluce a prorevoluční pokrokový usilující o další rozvoj revoluce. V roce 1945 byly oba bloky inkorporovány do uskupení Národní fronty, kde se střetávaly jejich politické programy. Oba bloky se snažily jednak po určitou dobu ubírat nenásilnou cestou a jednak získat pro svou věc podporu obyvatel.

Poválečné období let 1945–1948 je charakteristické tímto bojem a rozštěpením společnosti na dva tábory kopírující dva politické bloky. Již v roce 1946 volby ukázaly, že větší podporu v rámci společnosti má prorevoluční blok. Téměř 40 % obyvatelstva se vyslovilo pro další rozvoj revoluce pod taktovkou komunistické strany a drtivá část obyvatelstva požadovala lidovou demokracii.

Pro konzervativní demokratický blok tato skutečnost nepředstavovala problém, neboť situace ohledně podpory ve společnosti zatím nebyla napevno rozhodnutá. Dále proto pokračoval ve svém vytyčeném kurzu potlačení a zastavení revoluce. Nicméně rok 1947 se stal stěžejním pro rozvoj revoluce a další polarizaci společnosti.

Tento rok byl ovlivněn mezinárodními i vnitropolitickými událostmi. Na mezinárodním poli došlo k rozpadu protihitlerovské koalice a vytvoření dvou bloků – Východního a Západního – což mělo za následek uspíšení třídní polarizace obyvatelstva.

Ideologické rozpory uvnitř Národní fronty, které doposud byly řešeny a překlenovány na bázi kompromisů, začaly nabývat formy mocenských bojů. Národní fronta se stále více začínala rozevírat a oba bloky se začaly stále ostřeji profilovat. V určitém momentu se oba bloky rozloučily s pokojnou cestou, kterou do té doby zastávaly. Demokratický blok začal útočit na revoluci, zatímco prorevoluční blok, který v důsledku politického rozvrstvení v mocenských orgánech nemohla revoluci prosadit, hledal jinou možnost vývoje a postupu revoluce.⁸⁶

---

⁸⁶ Kaplan, Karel. Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu: Od Února do 9. sjezdu KSČ. Praha: Academia [Praha], 1966., str. 10-11

Prvotním impulzem pro myšlenku zformování společné politiky všech nekomunistických stran Národní fronty k obraně demokracie před loutkovou československou komunistickou stranou, byl návrat Prokopa Drtiny z moskevských jednání zpět do Československa. V Karlových Varech v hotelu Pupp Drtina referoval o moskevských jednáních ohledně odmítnutí Marshallova plánu. Tři jeho spolustraníci Hubert Ripka, Petr Zenkl a Jaroslav Stránský se shodovali na vytvoření obranné politiky vůči rozpínavosti československé komunistické strany a jejích pokusů o další bolševizaci Československa. K této čtveřici se přidal i Vladimír Krajina a Julius Firt. Podstatou karlovarského rozhodnutí byla snaha přesvědčit rozhodující politiky strany lidové, strany slovenských demokratů a pravicově smýšlející sociálně-demokratické zástupce o jednotném postupu jak ve vládě, tak na nižších úrovních politiky.⁸⁷

Počátkem ledna roku 1948 rozpory uvnitř Národní fronty byly tak markantní, že vznikla trvalá politická krize. Oba bloky se samozřejmě krizi snažily překonat ve svůj prospěch, přičemž oba zvolily odlišnou strategii. Konzervativní demokratický blok zvolil vyvolání vládní krize, zatímco prorevoluční blok se snažil posílit své mocenské pozice lidovým hnutím.⁸⁸

V únoru roku 1948 se rozhořel boj o zastavení komunizace policie a nastolení pořádku. Národní socialisté v čele s Drtinou poukázali na snahu komunistické strany získat kontrolu nad policií ještě před květnovými volbami. Detailní dokumentace vykreslující převahu komunistických příslušníků zastávajících klíčové pozice v rámci politické struktury vyburcovalo demokratické ministry, aby začali podnikat kroky k zabránění komunistům v získání absolutní moci nad policií. Toto rozhodnutí ovšem podle mého názoru bylo učiněno příliš pozdě, a navíc v tomto případě Košický vládní program hovořil jasně.

Navíc se Drtinovi podařilo rozvířit vody, když prohlásil, že se komunističtí úředníci Ministerstva vnitra snažili vykonstruovat falešné obvinění proti příslušníkům národně socialistické strany – konkrétně proti Zenklovi, Drtinovi, Krajinovi Klátilovi a Bartošovi. Jádrem tohoto vykonstruovaného obvinění měli být určití vězni obviněné ze špionáže, které se komunističtí úředníci snažili přesvědčit, aby učinili falešnou výpověď, že byli vtaženi do podvratné činnosti výše jmenovanými muži, výměnou za svobodu.

---

⁸⁷ Drtina, Prokop. Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2., kniha 2., Rok 1948 - únor 1948. Praha: Melantrich, 1992, str. 341-342

⁸⁸ Kaplan, Karel. *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu: Od Února do 9. sjezdu KSČ*. Praha: Academia [Praha], 1966., str. 10-11

Drtina požadoval po ministru vnitra, aby anuloval změny osmi divizních komisařů a odložil všechny nominace v oblasti bezpečnostní policie do 24. února, kdy vláda měla v této věci rozhodnout. Tento návrh byl, přes námitky komunistů, schválen většinou nekomunistických ministrů. Nicméně následné rozhodnutí kabinetu o policejních složkách se stalo bezprostřední příčinou vládní krize, která se odehrála o osm dní později.⁸⁹

Jelikož požadavky nekomunistických ministrů byly ze strany ministra vnitra Noska ignorovány, dvanáct nekomunistických ministrů se rozhodlo rezignovat k datu 20. února roku 1948, což skutečně po konzultaci s Edvardem Benešem učinili. Beneš obdržel rezignaci ministrů z národně socialistické strany, ze slovenské demokratické strany a ze strany lidovců. Tentýž den za Benešem Gottwald s Noskem a generálem Svobodou a požádal, aby prezident demisi přijal a ustanovil novou vládu bez nekomunistických ministrů, což Beneš z počátku odmítl.⁹⁰

Zajímavé je, že den před podáním demise do Československa spolu s americkým velvyslancem L. Steinhardtem přiletěl i náměstek ministra zahraničí Sovětského svazu Valerian Zorin, který přinesl Gottwaldovi vzkaz od Stalina, ve kterém byl obsažen příkaz, aby Gottwald neoddaloval střetnutí o moc s demokratickými stranami a požádal Moskvu o vojenskou pomoc. Vojenské jednotky byly připraveny k mobilizaci v Maďarsku u československých hranic. S určitým vojenským převratem se tedy počítalo, byť pouze ze sovětské strany. K tomuto scénáři nakonec nedošlo, neboť o den později demokratičtí ministři podali demisi. Díky tomuto rozhodnutí získali komunisté mocenskou převahu.⁹¹

Jelikož demisi podalo pouze dvanáct ministrů z dvaceti šesti členného sboru, nemohla být vláda fakticky podle zákona rozpuštěna. Nekomunističtí ministři spoléhali na podporu Edvarda Beneše, kterou sice měli zajištěnu, nicméně prezident samotný nedisponoval prostředky, jak zabránit mocenskému monopolu komunistů. Beneš mohl maximálně ovlivnit řešení vládní krize. Naopak aktivními aktéry v této politické bitvě se měly stát demokratické vládní strany, které ale paradoxně volali ke klidu. Tím v zásadě podepsaly Československu ortel. Tím, že sami ze své vůle nekomunistické strany odstoupily z politické bitvy paradoxně

---

⁸⁹ Ripka, Hubert. *Czechoslovakia enslaved: the story of the communist coup d' etat*. London: Gollancz, 1950, str. 193-197

⁹⁰ Ripka, Hubert. *Czechoslovakia enslaved: the story of the communist coup d' etat*. London: Gollancz, 1950, str. 221-233

⁹¹ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. 1. část. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, str. 149-151

nedošlo ke krvavému převzetí moci a vše proběhlo poklidně. Následující vývoj do 28. října roku 1948 již byl výhradně v režii československých komunistů.⁹²

5. Analýza klíčových momentů československo-sovětských vztahů v průběhu let 1943-1947

Podíváme-li se pozorně na celý dosavadní výklad, jak jsem ho nastínila je nutné věnovat zvýšenou pozornost československo-sovětských vztahů před rokem 1945 a po něm. Jestliže se podíváme na prvotní nadšení československých představitelů exilové vlády, kteří svého času věřili v upřímné přátelské vztahy mezi Československem a Sovětským svazem, pak je zde patrné, že i Sovětský svaz se snažil, alespoň zdánlivě, vyjít Československu vstříc. Můžeme pozorovat, že s Československem Sověti jednali jako s rovnocenným partnerem a zahrnovali ho přísliby o přátelství, nevměšování a ujišťováním o snaze o prohloubení vzájemné spolupráce.

Klíčovou smlouvou, která byla uzavřena a která poskytovala Sovětům dostatečný prostor pro dezinterpretaci, byla sovětsko-československá smlouva o přátelství z roku 1943. Tímto byla podle mého soudu dokonána orientace na Sovětský svaz po právní stránce. Stojí za povšimnutí, že od tohoto roku Sověti začali této smlouvy zneužívat, prozatím ovšem nenápadně. Ideálním příkladem se nám může jevit problematika Podkarpatské Rusi z roku 1944.

Při zahájení osvobozování tohoto území Rudou armádou bylo smlouvou stanoveno, že dokud se bude na daném území válčit, tj. dané území bude označeno jako válečná zóna, pak nejvyšší mocí bude disponovat hlavní velitel Rudé armády, naopak jiný článek téže smlouvy hovoří, že v momentě osvobození daného území má neprodleně moc správu nad územím převzít českoslovenští představitelé. Rusové v případě Podkarpatské Rusi činili obstrukce a odmítali předat osvobozené části pod správu Československa. Jelikož kroky, které Sovětský svaz činil nebyly v přímém rozporu se smlouvou, nemohli českoslovenští představitelé vůči jednání Sovětského svazu protestovat. Navíc ukrajinští komunisté za tiché podpory Sovětského svazu na území Podkarpatské Rusi začali konat pochybná referenda, zda občané chtějí připojení k SSSR. Že jde o posun v československo-sovětských vztazích směrem k diktátu z Moskvy svědčí, že ona referenda se konala bez vědomí československých orgánů a že 30. listopadu byl Němec byl komunisty 30. listopadu přímo vyzván, aby prostor

---

⁹² Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. 1. část. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, str. 151-152

Podkarpatské Rusi opustil. O to závažnější bylo, že jelikož Němec se rozhodl na výzvu nereagovat, nakonec byl začátkem prosince se stejným požadavkem Edvard Beneš, který se rozhodl Podkarpatskou Rus Sovětům dát za podmínky, že to bude až v roce 1945 a že do té doby se bude zachovávat zdání toho, že československé orgány mají nad územím Podkarpatské Ukrajiny nějakou moc.

Spor o území Podkarpatské Rusi je nesporný důkaz toho, že Československo upadlo do sovětské sféry vlivu a že Sověti začali ovlivňovat vnitřní záležitosti Československa. Minimálně byla porušena Benešova právní kontinuita, která předpokládala, že Československo se obnoví v původních předválečných hranicích.

Další významnou událostí, která nahrávala do karet Sovětskému svazu byl jednak Košický vládní program, který byl prosovětsky orientovaný, jelikož na jeho podobě se podíleli českoslovenští komunisté. Komunistům se podařilo prosadit obsah a složení vlády, kde získali významné pozice. V roce 1946 navíc s převahou zvítězili ve volbách do Národního shromáždění. Komunisté tak svou pozici jednak upevnili a jednak získali pro svou vládu legitimitu. To samozřejmě usnadnilo Sovětskému svazu přístup k Československu, jelikož prostřednictvím svých loutek mohl ovlivňovat československou politiku a přímo do ní zasahovat. Pod taktovkou československých komunistů se začala proměňovat hospodářská struktura Československa směrem k plánovanému hospodářství. Zde je ovšem nutno podotknout, že tyto změny byly deklarovány již Košickým vládním programem. Nicméně v roce 1946 se již začal připravovat dvouletý plán hospodářské obnovy pro roky 1947-1948, v jehož rámci mělo dojít jednak k poválečné obnově různých odvětví hospodářství a zemědělství a jednak mělo dojít ke zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Plán byl inspirován sovětským modelem plánovaného hospodářství.

Je zajímavé je, že již v roce 1945 Spojené státy poukazovali na přílišnou závislost Československa na Sovětském svazu a československá vláda čelila kritice ze zahraničí, že je de facto loutkou v rukou Sovětů. Vojta Beneš, bratr prezidenta Edvarda Beneše, v té době viděl spojení se Sovětským svazem optimisticky, když v článku pro New Yorkské listy 21. srpna roku 1945 (v Československu byl text otištěn v roce 1947) napsal toto: *„Byli jsme otroky cizí zvláště vlády, ale loutkou jsme nikdy nebyli a nikdy, tedy ani za svého nového stavu a přátelství k Sovětskému Rusku, nebudeme. (...) I když naše hospodářské instituce projdou velikými a zásadními změnami a přiblíží se východním hospodářským teoriím; svou ukázněnou duchovní svobodou zůstaneme blízcí všem svobodným zemím, všem svobodným duchům, všem svobodným národům. Jsme svým tisíciletým vývojem pevně zakotveni v západní*

civilisaci. Ale své oddané přátelství k Sovětům neporušíme. V jeho duchu počínáme žít novou, velikou epochu svého národa, epochu ušlechtilého slovanství, jehož smyslem je spravedlnost jako předpoklad naší skutečné svobody. Neporušíme je ani proto, poněvadž považujeme toto přátelství za jedinou cestu k novému, lepšímu světu a universálnímu duchovnímu i politickému míru.“⁹³

Americké predikce se nicméně naplnily do posledního písmene. Přesvědčit se o tom můžeme v případě jednání o Marshallově plánu. Plán by býval byl pro Československo přínosem a definitivně by mu pomohlo k znovunabytí předválečné životní úrovně. Netoliko byl ovšem, v kontextu počínacího konfliktu studené války, přitažlivý pro Sovětský svaz, který v něm viděl snahu Západu intervencí v sovětské sféře vlivu. Ze získaných dokumentů je ovšem patrné, jednak že Československo již v této době ztratilo svou suverenitu, protože o přijetí plánu, což bylo ryze interní záležitostí československých představitelů, zda tento plán přijmou či nikoli, jela delegace poradit se s Moskvou, jaký je jejich postoj. Navíc je důležité, že předseda vlády Klement Gottwald dostával kódované pokyny přímo ze ústředního výboru Všesvazové komunistické strany, jakým způsobem má ve věci konat. Jinými slovy v roce 1947 bylo Československo plně pod kontrolou Sovětského svazu a bylo de facto jeho satelitem.

Závěr

Diplomová práce s názvem Československá cesta ke komunismu měla za cíl seznámit širokou veřejnost s historickými událostmi. Mojí snahou bylo zodpovědět otázku, zda československá cesta ke komunismu byla československá a zda byl pád demokracie a přechod k totalitě výsledkem selhání Benešovy politiky.

Vyjdeme-li z historického vývoje samozřejmě je nutné připomenout, že orientace na Sovětský svaz byl dílem Benešovy zahraniční politiky, která vycházela z traumatu Mnichovské konference. Z tohoto hlediska se Sovětský svaz jevil jako přitažlivý partner, zejména i proto, že byl od počátku ochoten akceptovat Beneše a československý exil jakožto suverénního vůdce československého území. Naopak západ byl v rámci zaniknuvšího Československa zdrženlivější a z počátku nepromýšlel možnost, že by Československo mohlo

---

⁹³ Moderní-Dějiny.cz | Vojta Beneš – Mezi Západem a Východem (1947). Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka [online]. Copyright © Všechna práva vyhrazena 2009 [cit. 19.11.2022]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vojta-benes-mezi-zapadem-a-vychodem-1947/>

být obnoveno v původních hranicích. To byl možná také faktor, který Edvarda Beneše přiměl více se angažovat v československo-sovětském spojení.

Do podpisu československo-sovětské smlouvy o přátelství nelze identifikovat nějaký výrazný spor mezi Sověty a londýnským exilem. Do té doby se jevílo spojení jako fungující vztah. Nicméně problém nastal krátce po podpisu smlouvy, a to konkrétně ohledně problematiky Podkarpatské Rusi. Sovětský svaz již proti Československu vystupoval direktivně. Edvard Beneš místo, aby Sovětský svaz nějakým způsobem usměrnil a nastavil hranice spolupráce, domluvil se se Sověty, že jim Podkarpatskou Ukrajinu předá po konci války, ale do té doby měla sovětsko-československá spolupráce navenek fungovat jako rovnocenné partnerství. Podle mého názoru, zde Beneš neměl příliš na výběr, pokud chtěl, aby se Sovětský svaz a Rudá armáda nadále angažovali v osvobození československého území. Byla to určitá daň, kterou bylo třeba zaplatit.

Nicméně domnívám se, že tato událost souvisela se směřováním k instalaci československého komunistického režimu v tom smyslu, že dle mého názoru v rámci poválečného komunismu fungovala určitá hierarchie v jeho šíření na evropském kontinentu. Řídícím centrem byl Sovětský svaz a KSSS, které podléhaly další komunistické strany fungujících v různých státech. V momentě, kdy si Sovětský svaz začal diktovat podmínky spolupráce a přestal respektovat ujednání smlouvy z prosince roku 1943, byl to ukazatel toho, že hodlá zasahovat do interních záležitostí Československé republiky. Českoslovenští komunisté se přizpůsobili přání Sovětského svazu.

Moment, který ovšem vnímám jako selhání Benešovy politiky a londýnského exilu bylo jednání o Košickém vládním programu, kterému jsem se věnovala v rámci druhé kapitoly. V březnu roku 1945 se odehrávalo moskevské jednání o nové podobě vlády a jejím programu. Během těchto jednání ovšem londýnská vláda v čele s Edvardem Benešem nesehrávala aktivní úlohu. Naopak to byli českoslovenští komunisté, kteří na jednání přijeli připraveni a měli jasnou vizi o podobě Československa. Tuto ideu vepsali Košického vládního programu, který Gottwald v Moskvě předložil Benešovi vyhotovený bez předchozích konzultací. Jelikož londýnská vláda neměla připravenou vlastní verzi, byl na moskevských jednání tedy projednáván komunistický návrh programu, který se do budoucna stal velmi problematickým. Jednalo se o klíčový dokument pro pozdější vývoj, neboť díky němu vládnoucí strana měla disponovat monopolem moci a byl orientován na Sovětský svaz de facto ve všech oblastech.

Během květnových voleb komunisté svou pozici ještě více upevnili. Tím se veškeré jejich kroky staly legitimními. Touto výhrou se ztížila pozice demokratických stran, byť i oni nakonec ukořistily významné pozice. Byla tedy vytvořena půda pro střet komunistů s demokratickými stranami. Tato nerovnováha a napětí mezi demokratickým a komunistickým blokem trvala až do roku 1948.

Díky Košickému vládnímu programu se Sovětský svaz stal československým výhradním partnerem a spojencem. Československo se inspirovalo sovětským plánovaným hospodářstvím. Tento model od srpna roku 1945 začalo aktivně implementovat prostřednictvím prezidentského dekretu č. 63/1945 Sb., který pro plánované hospodářství poskytl legislativní základ. Nicméně do budoucna se počítalo i se znárodněním hospodářství. K tomu účelu měla být vypracována nová ústava, která by toto rozhodnutí legislativně posvětila. O rok později v roce 1946 byl vypracován dvouletý plán, který měl za cíl dohnat a předejít předválečnou výrobu v letech 1947-1948 za účelem zvýšení životní úrovně obyvatelstva.

O tom, jak úspěšně českoslovenští komunisté spolu se Sovětským svazem v pozadí přebírali postupně kontrolu nad Československem svědčí jednání o Marshallově plánu, kdy již Československo nebylo strůjcem své politiky a nerozhodovalo o své vlastní vůli, ale jezdilo se radit s Moskvou. Navíc byli ve vládě českoslovenští komunisté, kteří zastávali významné pozice a kteří byli řízeni tajně z Moskvy. Jednalo se konkrétně o Klementa Gottwalda, který dostával šifrované zprávy z ústředního výboru Všesvazové komunistické strany. V této fázi se již nedá hovořit o suverénním státu, nýbrž o jednom ze sovětských satelitů. Veškerou moc měli pod kontrolou sovětské a českoslovenští komunisté.

Přesně ke stejnému závěru v roce 1947 poněkud pozdě došli i demokratické strany, pro které se zkušenosti s Marshallovým plánem staly spouštěčem pro období boje s československým komunistickým blokem. Jak vidno od roku 1946 zůstávaly demokratické strany v oslabení, nicméně stále měly významné pozice a do určité míry byly schopny komunisty brzdit v jejich mocenských ambicích. Osudným se ovšem stal 20. únor, který byl vyvrcholením boje demokratického a komunistického bloku. Dvanáct demokratických ministrů podalo demisi a chybě se domnívali, že vše vyřeší a urovná Edvard Beneš, který ovšem v tomto směru nedisponoval žádnými pravomocemi. Navíc jelikož demisi podala menšina nemohl ani podle platných zákonů vládu rozpustit. Demokratický blok tak de facto komunistům sám odstoupil z cesty a ti získali monopol moci v Československu. Paradoxní v celé této záležitosti je skutečnost, že o den dříve, 19. února roku 1948, předával Zorin

Gottwaldovi Stalinův vzkaz, ať se aktivně zapojí do boje o moc a ať požádá Moskvu o vojenskou pomoc, která byla nedaleko československých hranic v Maďarsku. Československo se tak vyhnulo scénáři krvavého přebírání moci a vše proběhlo relativně poklidně.

Pokud se tedy jedná o zodpovězení otázky, zda československá cesta ke komunistickému převratu byla skutečně komunistická, mou odpovědí je, že se jednalo o řízený proces ze Sovětského svazu, který měl nad Československem moc i díky československým komunistům, kteří byli loutkovými figurkami na šachovnici.

V případě druhé otázky, zda byl konečný komunistický převrat selháním Edvarda Beneše objektivně lze říci, že ano. Samotné navázání spolupráce se Sovětským svazem v dané situaci sice nebyl vyloženě špatný tah, jde spíše o pozdější kroky Edvarda Beneše, či přesněji řečeno o jejich absenci. Beneš se příliš snažil ujistit Sovětský svaz o československé loajalitě a v honbě za tímto cílem se rozhodl Sovětskému svazu v ničem neodporovat a zaujmout pasivní roli. To samozřejmě markantně posílilo pozici Sovětského svazu a československých komunistů, kteří strukturu poválečného Československa začali utvářet podle svých představ.

Tato diplomová práce by mohla být přínosem pro neziskové organizace specializujících se na výzkum Ruské federace či pro Ministerstvo zahraničních věcí a najít využití pro další analýzy, neboť nabízí určitou strukturu chování Sovětského svazu, nynější Ruské federace, která je dána historicky a je svým způsobem symptomatická a neměnná. I nyní, pokud se pozorně podíváme na diplomovou práci a porovnáme ji se současnou situací, můžeme pozorovat stejný vzorec chování, stejnou strategii při uplatňování mocenských nároků na konkrétní území.

Seznam použitých zdrojů

Primární prameny

1. Beneš, Edvard, and Hubert Ripka. Šest let exilu a druhé světové války: řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945. Šesté doplněné vydání knihy "Tři roky druhé světové války". Praha: Orbis, 1947.
2. Beneš, Edvard. Paměti: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis, 1947.
3. Drtina, Prokop. Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2., kniha 2., Rok 1948–únor 1948. Praha: Melantrich, 1992.
4. Feierabend, Ladislav Karel. Pod vládou Národní fronty. Washington, D. C: vl. nákl, 1968.
5. Feierabend, Ladislav. Soumrak československé demokracie. [Vol. 2]. S.l: Rozmluvy, 1988.
6. Fierlinger, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. Díl druhý. Praha: Svoboda, 1948.
7. Ripka, Hubert. Czechoslovakia enslaved: the story of the communist coup d' etat. London: Gollancz, 1950.
8. Slánský, Rudolf et al. Nastupujeme k dvouletému plánu: referáty z II. celostátní národohospodářské konference KSČ k dvouletému plánu. [1. vyd.]. Praha: Svoboda, 1946.
9. Šverma, Jan, Pavel Reiman, and Rudolf Slánský. Za socialistickou vlast. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1950.

Sekundární prameny

10. Brenner, Christiane, and Blanka Pscheidtová. Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948. Praha: Argo, 2015.
11. Brod, Toman. Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948: československá cesta do sovětského područí. Praha: Academia, 2002. Print.
12. Friedrich, Carl J. (Carl Joachim), and Zbigniew Brzezinski. Totalitarian dictatorship and autocracy. Second edition revised by Carl J. Friedrich. New York: Frederick A. Praeger, 1966–1965

13. Hrbek, Jaroslav. Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945. Sv. I. Praha: Paseka, 2009.
14. Hroch, Miroslav, Jurij Křížek, and Matúš Kučera. Úvod do studia dějepisu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
15. Jičín, Rudolf et al. (eds.). Československo a Marshallův plán: sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 131 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 1.
16. Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. 1. část. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.
17. Kaplan, Karel. Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu: Od Února do 9. sjezdu KSČ. Praha: Academia [Praha], 1966.
18. Moudrý, Vladimír, and František Němec. The Soviet seizure of Subcarpathian Ruthenia. Toronto: Anderson, 1955.
19. Moulis, Vladislav, Jiří Vykoukal, and Jaroslav Valenta. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989. Ostrava: Amosium servis, 1991.
20. Moulis, Vladislav. Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Praha: Karolinum, 1996.
21. Němeček, Jan, Jan Kuklík, and Ivan Šedivý. Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010.
22. Němeček, Jan. Československo-sovětská smlouva 1943. Praha: Historický ústav, 2014.
23. Němeček, Jan. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 2., (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv, 1999.
24. Pehr, Michal. Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita. Praha: NLN, 2011
25. Průcha, Václav. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Brno: Doplněk, 2004.
26. Rychlík, Jan, and Magdaléna Rychlíková. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. Praha: Vyšehrad, 2016.
27. Švorc, Peter, and Miroslav Ottomanský. Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

28. Táborský, Eduard, Petr Valenta, and Jaroslav Valenta. Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha: Mladá fronta, 1993.
29. Vlček, Eduard. Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace. Brno: Masarykova univerzita, 1993.
30. Voráček, Emil. V zájmu velmoci: Československo a Sovětský svaz 1918-1948. Praha: Historický ústav, 2019.

Dokumenty

1. Košický vládní program: program nové Československé vlády národní fronty Čechů a Slováků. 3. vyd., ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974.
2. Za svobodu českého a slovenského národa: sborník dokumentů k dějinám KSČ v letech 1938-1945 a k IX, X. a XI. svazku spisů Klementa Gottwalda. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956.

Elektronické zdroje

1. 63/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o Hospodářské radě. Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 21.11.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-63>
2. Doba poválečná 1945 - 1948 | Vláda ČR. Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/urad-vlady/historie/doba-povalecna-1945---1948-50552/>
3. Moderní-Dějiny.cz | Vojta Beneš - Mezi Západem a Východem (1947). Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka [online]. Copyright © Všechna práva vyhrazena 2009 [cit. 19.11.2022]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vojta-benes-mezi-zapadem-a-vychodem-1947/>
4. VHU PRAHA. VHU PRAHA [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 10.11.2022]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/kosicky-vladni-program-posunul-pred-68-lety-ceskoslovenskou-armadu-do-naruce-vychodu/>

Archivy

- Archiv Ministerstva zahraničních věcí (Archiv MZV)
- Národní archiv (NAČR)

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Běžná zpráva politická z 12. 11. 1945 (Velvyslanectví republiky Československé v Moskvě)

Příloha č. 2 – Připomínky Okresního plánovacího sboru v Opavě k dvouletému hospodářskému plánu z roku 1946

Příloha č. 3 – Běžná politická zpráva z roku 1946

Příloha č. 4 – Marshallova nabídka hospodářské pomoci Evropě – stanovisko čs. vlády

Příloha č. 1 – Běžná zpráva politická z 12. 11. 1945 (Velvyslanectví republiky Československé v Moskvě)

našich obtížích tu v Moskvě a slíbil, že se postará o napravení. Naznačil tím, že ví o nedostatecích naší budovy. Vypytával se na naše kulturní poměry, na ztráty naší inteligence i na škody způsobené zničením našich kulturních statků. Slíbil, že nám SSSR bude pomáhati. Vypravoval o těžké situaci koncem října 1941, kdy Němci stáli před Moskvou. Rozhodnutí Stalino-vo, aby se 7. listopadu 1941 konala vojenská přehlídka, označil za státnický čin velikého dosahu. Dojem byl mohutný a působil na mysli všech.

Nakonec Molotov dodal: " Nyní je válka skončena a my všichni, velcí i malí národové máme veliký úkol pracovati o obnovení světa. Za války jsme pracovali svorně a výsledky dokázaly správnost této spolupráce. Té je třeba i nyní v míru. Rozumí se, jsou obtíže, ale není důvodu, proč by se i v míru nemohlo zdařit, co se podařilo za války. SSSR pokládá nyní za svůj první úkol povznést civilisační úroveň obyvatelstva na stupeň vyšší než před válkou - po všech stránkách."

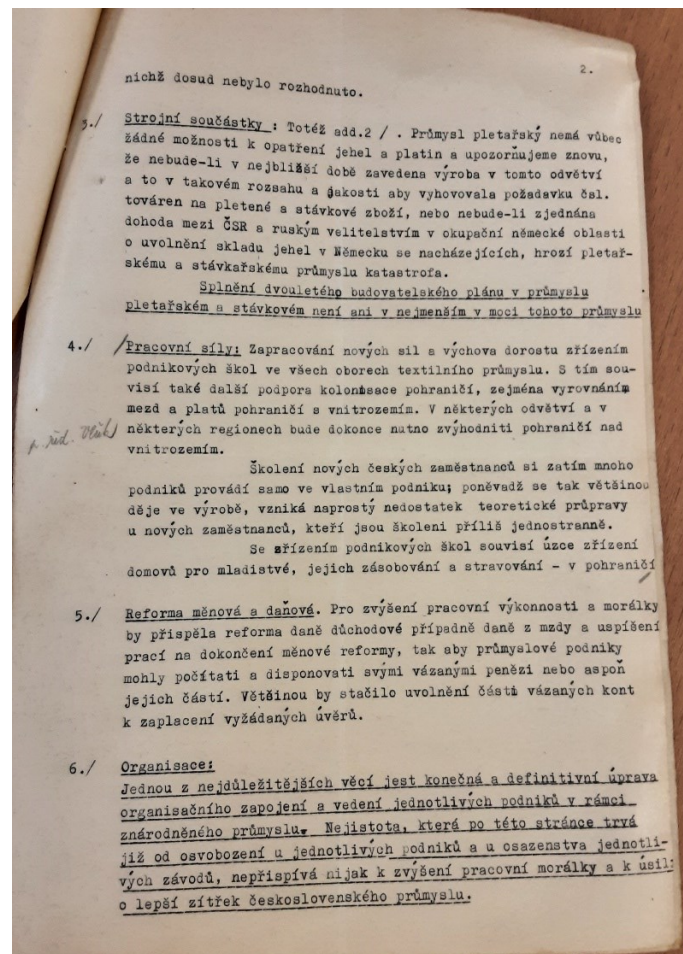
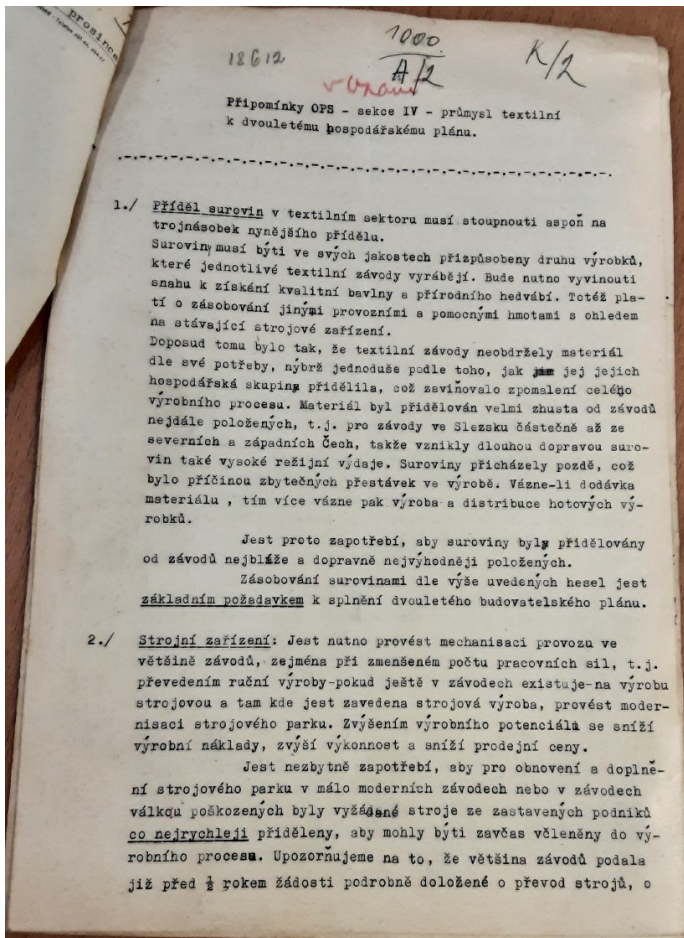
Po několika větách na rozloučenou se návštěva skončila v 15 h. 35 min.

2./ 23.X. jsem odevzdal pověřovací listiny. Kalinina zastupoval F.G. Brovko, zástupce předsedy presidia Nejvyššího Sovětu SSSR a předseda presidia Nejvyššího Sovětu Moldavské SSR.

Byl přítomen také A.J. Vyšinskij. Po úvodních větách ujal se slova Vyšinskij. Mluvil o přátelských vztazích mezi ČSR a SSSR a zdůraznil: " Hlavní věc je, aby byla na obou stranách dobrá vůle. Často se naskytou rozmanité obtíže, ale při dobré vůli se podaří dosáhnouti, že se otázky technické nezmění v otázky politické." Brovko se zmínil o tom, že rozuměl českým větám, které jsem uvedl v svém krátkém vstupním projevu. Uvedl, že v tom vidí blízkost našich jazyků a vůbec úzký vzájemný vztah národů slovanských. K tomu dodal Vyšinskij, že je třeba podporovati solidárnost slovanských národů, protože nyní se naskýtá vhodná příležitost dáti vzájemným vztahům slovanským pevný základ.

Zdroj: AMZV, Zprávy ZÚ, Moskva 1945-1948, Moskva 1945

Příloha č. 2 – Přípomínky Okresního plánovacího sboru v Opavě k dvouletému hospodářskému plánu z roku 1946

Zdroj: NAČR, MPrům, NAD-988

Příloha č. 3 - Politická zpráva z roku 1946

sociální pojištění. 50% dárek dostanou děti, jejichž otcové padli ve válce.

4./ Vzájemné vztahy československo-sovětské.

30.XI. přiletěla do Moskvy delegace odborových svazů, asi 30 osob. Členové delegace jsou jednak dělníci, jednak inženýři, vedoucí úředníci, odborníci finanční atd. Delegaci vedl ministr průmyslu B.Laušman. Na letišti uvítal delegáty zástupce lidového komisaře zahr. obchodu Mikojana, generál Semičasnyj, dále velvyslanec a vyslanec Hnízdo. Ministr Laušman hned druhý den zahájil porady s představiteli průmyslu a s vůdčími odborníky z továren. Provázel jsem ministra k lidovému komisaři Mikojanovi, k jeho zástupci generálu Semičasnému a 4.I. nás přijal lidový komisař zahr. věcí V.M. Molotov. Ministr Laušman - jak jsem již uvedl - všude otevřeně naznačil nesnáze našeho průmyslu. Uvedl mimo jiné, že jsme vskutku nemohli splnit plán dodávek zboží pro SSSR, jak jsme slíbili. Jak hlavní příčinu ministr uvedl nedostatek uhlí, který způsobil, že mnohé továrny byly dokonce donuceny zastavit výrobu.

Před návštěvami se konala na velvyslanectví porada, jíž se zúčastnili ministr Laušman, odborový přednost ing.Brůža, ministrův tajemník Dr.Hendl a se strany zastupitelského úřadu velvyslanec, vyslanec Hnízdo a legační rada Kašpárek. Bylo usneseno zpracovati memorandum, jež sestavili společnou prací pp. Brůža, Hendl, Hnízdo a Kašpárek. Memorandum shrnuje obtíže, jež je třeba překonávati našemu průmyslu a naznačuje opatření, která usnadní styk s SSSR. Bude třeba, aby se našim závodům posílaly se strany sovětské přesné objednávky, aby se uváděly přesné normy, aby se při perfektních objednávkách ustanovily ceny, aby se naznačil směr dopravy, místo určení atd. O všech těchto otázkách se pojednalo na návštěvě u generála Semičasného, jíž se vedle ministra Laušmana a velvyslance zúčastnili pp.Brůža, Hendl a vyslanec Hnízdo.

3.ledna ministr navštívil Všeslavjanskij komitet a měl poradu s generálem Gundorovem, jíž se zúčastnil velvyslanec, plukovník Močalov, pí Šmeralová, inž.Brůža a Dr.Hendl.

Zdroj: AMZV, Zprávy ZÚ, Moskva 1945-1948, Moskva 1946

**Příloha č. 4 – Marshallova nabídka hospodářské pomoci Evropě –
stanovisko čs. vlády**

- 3 -

III.

Dne 7. července zasedalo předsednictvo vlády, rozšířené o ministra zahraničních věcí a státního tajemníka MZV. Ministr Masaryk referoval o anglofrancouzském pozvání a vyslovil se za jeho přijetí. Náměstek předsedy vlády Fierlinger soudil, že je plán namířen jak proti Sovětskému Svazu, tak i proti Spojeným národům. Státní tajemníka dr. V. Clementis upozorňoval, že již pouhé přijetí pozvání znamená přijetí určitých věcí. Podle programu konference se zdá, že nebude na ní času pro zásadní diskuse. Mohlo by nás zavést daleko, kdyby československý delegát svým mlčením akceptoval předložené formulace. Podle dnešních informací se zdá, že se konference neúčastní Švýcarsko, Švédsko a Maďarsko, snad i Norsko, proto navrhuje, aby formulování stanoviska československé vlády bylo odloženo na 9. července, aby se tak mohlo přihlédnout k výsledkům rozmluv naší vládní delegace, která zítra odchází do Moskvy, k projednání jiných otázek. Ministr Masaryk podporován zejména zástupcem náměstka Msgr Šrámka, ministrem Kopeckým, ministrem Drtinou, který zastupoval náměstka Zenkla a ministrem Fraňkem, který zastupoval náměstka Ursínyho, žádal, aby bylo rozhodnuto ještě před odjezdem vládní delegace do Moskvy, tedy na této schůzi. Ministr Masaryk však dále uváděl, že nevylučuje možnost, že krátce po zahájení konference uviděli bychom situaci, která by se přičíla našim zájmům a spojeneckým závazkům. "Je přirozené - uvedl doslova - že pro nás na prvním místě stojí naše spojenecké svazky se Sovětským Svazem, Polskem a Jugoslavií, pak přichází zřetel na naši situaci vlastní a teprve ve třetí řadě by přicházely v úva-

Zdroj: AMVZ, Zprávy ZÚ, Moskva 1945-1948